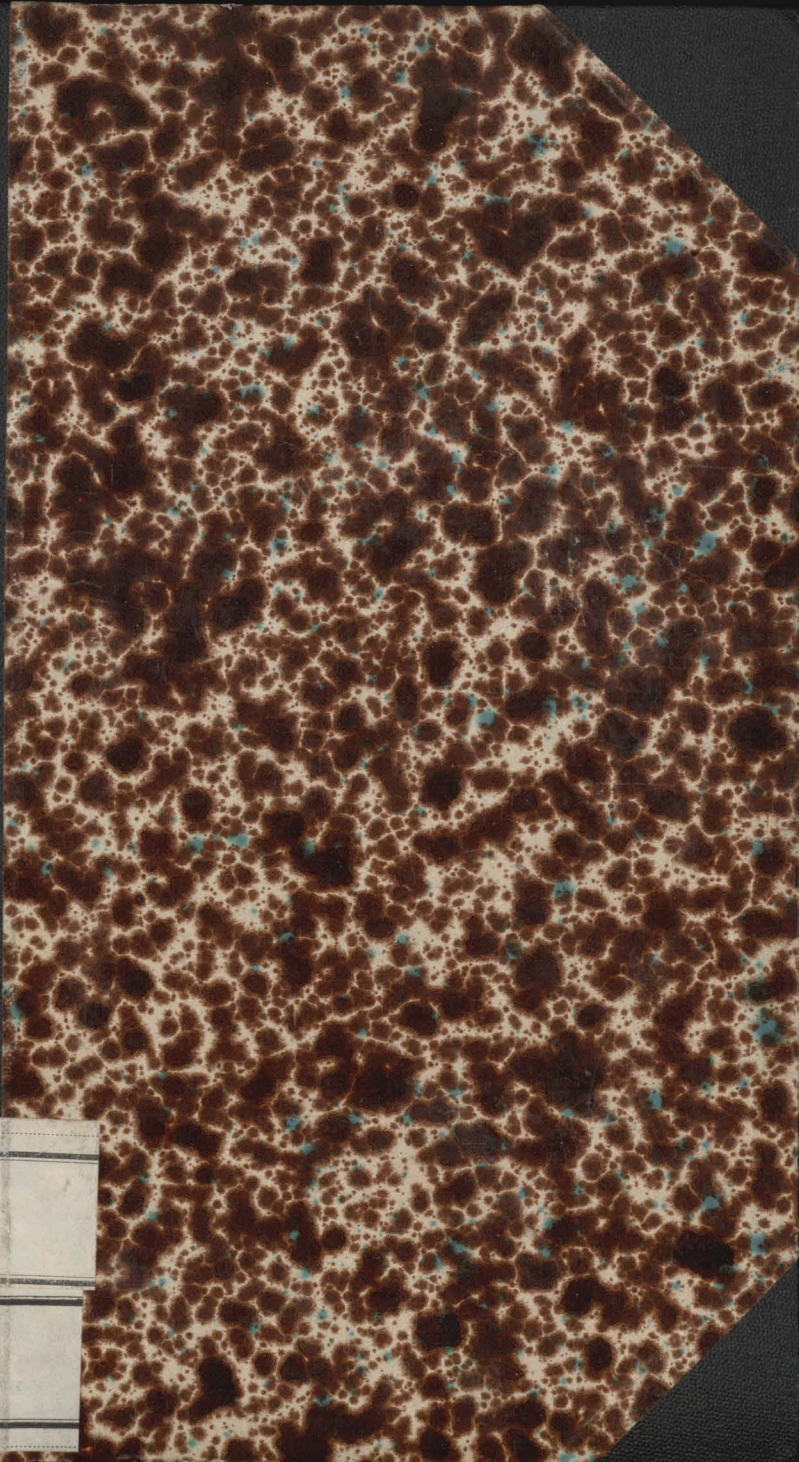

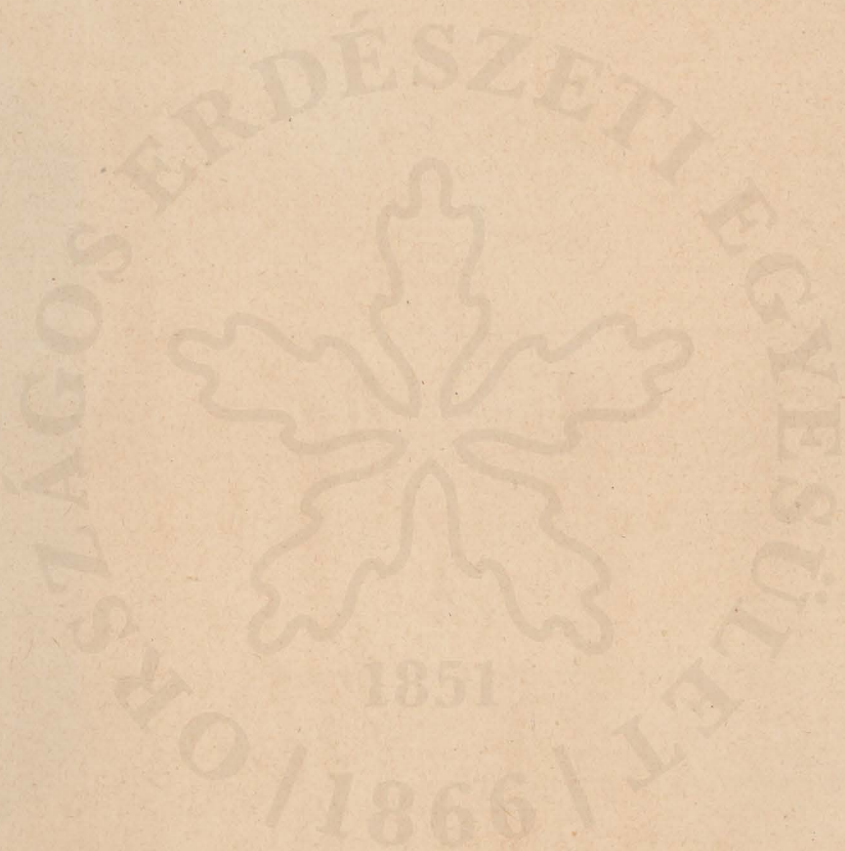
611

SILKSKIN. CUMMINGTON.

85

Списокъ названій птицъ.

GAZDASÁGI FELÜGYELŐK

A FÖLDMIVELÉSÜGYI MAGYAR KIRÁLYI MINISZTER UR
SZIVES FIGYELMÉBE AJÁNLVA.

IRTA

SIKLAKI IVÁN

OKL. GAZDÁSZ

ad. h. 1875.

iv/1/5 I.

=====
BOLTI ÁRA KÉT KORONA
=====

BALASSA-GYARMAT

NYOMATOTT DARVAI ARMIN KÖNYVNYOMDÁJÁBAN

1902

BEVEZETÉS.

Alig múlik el nap, hogy hangoztatni ne hallanók, vagy ne olvasnánk, hogy mi főképen mezőgazdasági állam vagyunk.

Ezt mondják legjobb gazdáink, íróink, tudósaink, ezt mondják politikusaink, államférfiaink, ezt mondta maga a trónbeszéd is. De ezt kell mondania mindenkinek, mert tényleg igaz is; viszont azonban igaz is, hogy e nagy hangoztatás mellett kevés az, mit arra nézve teszünk, hogy mezőgazdasági állami voltunkat — a beismerés mellett — tettekkel is igazoljuk.

Hála Istennek, az utóbbi években kezdtünk mozogni s tettünk is valamit; és hála jelenlegi földmivelésügyi kormányunknak, sok oly üdvös intézkedést tett már, melylyel a haladás terére léptünk; azonban még sok tenni való van hátra. Hogy pedig ez még hátra van, el kell ismernünk, nem földmivelésügyi kormányunk az oka, hanem az, hogy bizony e téren nagyon hátra voltunk maradva, s az elmaradást rohamosan, egyszerre pótolni nem lehet, részint az óriási költség, részint az idő miatt; mivel egyes dolgok egymásból folyván, kell, hogy egyik a másikat megelőzze s ehhez idő kell.

Hogy mielőbb célrt érjünk, oda kell tehát törekednünk, hogy ezen költséget apasszuk s az időt rövidítsük meg. Olyan

irányt kell választanunk, melynek útján hamarább s olcsóbban juthatunk a mezőgazdasági tudomány általános terjesztéséhez s ennek révén a boldoguláshoz.

Ezen irány megjelölésével foglalkozik szerény művem; vagyis azon utat mutatja, mely — mint fentebb is említém — a mezőgazdasági tudomány általános terjesztéséhez és tökéletesítéséhez vezet.

Értem pedig e kifejezést úgy, hogy e tudományhoz hozzá juthasson a legkisebb gazda is, szóval mindenki, aki mezőgazdasággal foglalkozik. Mert hiszen az uradalmak és nagy gazdaságok úgy is legtöbbszörire hozzá értő, tudományosan képzett egyének által kezeltetnek és vezettetnek — legyen az akár saját, akár tisztai kezelés alatt — a hol pedig ez még nem volna meg, csak évek kérdése, hogy szakavatott kezelésben részesüljenek; a kis- és közép birtokosok azonban magukra vannak hagyatva, ezek vannak nagyon hátra a mezőgazdasági tudomány terén, pedig ezek kezében van a mezőgazdasági művelés alatt álló terület zöme, s ezeket nem tanítja senki. Amit tanulnak az e célra létesített intézmények által — melyeket később szintén látni fogunk — az vagy nem elégséges, vagy annyira egyoldalú, hogy célját nem érünk ez uton.

Az uradalmaktól és nagy gazdaságoktól tehát eltekintve, a kis gazdák (földmivesek) és közép birtokosok gazdálkodási rendszerével akarok foglalkozni és megjelölni az irányt, melynek útján ők is gyorsan s lehető tökéletesen hozzá jutnak a mezőgazdasági tudományhoz s ezt gazdaságukban érvényre juttatva, gyorsan s olcsón jutnak a jobb megélhetés és boldoguláshoz.

Ezt pedig legkönnyebben, leggyorsabban és legjobban elérhetjük úgy, ha mezőgazdaságunkra is felügyelünk, mint felügyelünk egyéb más dolgainkra. Ha lesz *gazdasági felügyelőnk*, ki folyton a nép között mozog, oktatja, vezeti őket e téren; megtanítja a jó földművelés, helyes állattenyésztésre; aki kivételteleni őket évszázados rossz gazdasági rendszerükből s megtanítja a gazdasági tudomány legujabb vívmányaira, s azokat — ha kell — kényszer útján is alkalmaztatja velök az ő

kisebb-nagyobb gazdaságukban s azok előnyeit és hasznait érvényre juttatja még a legkisebb gazdánál is.

Szóval, aki, mint egy gondos család apa, felügyel családtagjaira s azok boldogulását mindenben előmozdítja, ép úgy a *gazdasági felügyelő* is vigyáz az ő kerületére és az abban élő gazdákat folyton oktatja, vezeti a gazdaság terén, szíven hordja azok boldogulását s minden szavával, minden tétével azokat a haladás útjára vezetni s őket azon megtartani igyekszik.

Erre akarom a Nagyméltóságú Földmivvelésügyi Miniszter Úr és tisztelt gazdatársaim szives figyelmét felhívni.

1851

1866

I. RÉSZ.

Gazdaságaink s azok gazdálkodási rendszere.

Segíteni akarunk a kis- és közép gazdák helyzetén, kik gazdasági szempontból betegek, e téren tehát orvosai akarunk lenni.

Mielőtt megkezdénénk a gyógykezelést, úgy kell tennünk mint az orvosnak, kutatnunk kell a betegség oka után, ezt kell ismernünk, s első dolgunk megszüntetni az okot, akkor magától megszűnik az okozat is. Ezeknél is kutassuk a baj okát s ha ezt megszüntetjük, megszűnt az ő bajuk is.

Ha kutatunk e téren, azt látjuk, hogy a kis- és közép gazdák bajának egyik főoka azok gazdálkodási rendszerében fekszik s nem más, mint azok gazdasági tudatlansága.

Hogy a bajt helyes úton kereshessük, kell tudnunk, hogy tulajdonképen kik is azok a kis- és közép gazdák s kell ismernünk azok gazdálkodási rendszerét.

Ezek ismertetésénél egy kis visszpillantást kell tennünk régebbi gazdálkodásunkra; azon korból kell kiindulnunk, midőn még minden magyar ember született gazda volt.

Az apa beadta fiát az iskolába, költött rá, minden módot és eszközt megadott neki a tanuláshoz, de bizony nagyon sok-

szor megtörtént, hogy költsége kárba veszett. Megpróbált vele az apa mindent, de mikor látta, hogy fiából sem prókátor, sem orvos, sem pap stb. nem lesz, megunt a dolgot, mert talán már a költséget sem birta s kivette fiát az iskolából. »Majd jó lesz gazdának«. Vagy haza vitte saját gazdaságába, vagy odaadta valamely uradalomban lévő rokonhoz, keresztapához irtoknak, hol idővel lett belőle »ispán«, tehát gazda lett. Igen ám! de aki mint deák nem akart tanulni, a mikor kellett, bizony nagyon kevés tanult azok közül már akkor, midőn mint maga urának nem volt *muszáj* tanulni.

Ismerjük el, hogy ez legnagyobb részt így volt.

Csunya világ, csunya kor volt ez! S mit láttunk ezek működéséből? Nem sokat ugyan; annyit azonban mégis láthattunk, hogy tényleg beváltak gazdának, hanem hogy milyen gazdának, annak leírásával nem akarom sem a más, sem a magam lelkét szomorítani.

Lett belőle tehát gazda, — mert más pályán semmit sem tudott volna produkálni, itt pedig mégis csak produkált valamit — hiszen semmi sincs könnyebb mesterség a világon mint gazdának lenni! Oh, az a föld terem! Hát az a tanulatlan paraszt nem gazda? pedig annak az értelmisége nincs azon nivón, mint ilyen 1—2 osztályt végzett gazdának. Működése pedig az volt, hogy egy-kétszer megszántotta azt a földet, mert azt »úgy szokták«, a mennyi és a milyen trágyája összegyűlt, azt ki is hordatta, egyes táblákat bevetett, mert azt mégis tudta, hogy ha nem vet, hát nem is arat; e mellett tudott jól káromkodni, szeretett vadászni, s kész lett a gazda.

Hogy ne lett volna az, mikor produkált; mert hiszen az a föld, az a természet oly jó édes anyánk! Nagyot vétkeznek azok, kik azt mondják: »mostoha föld, mostoha természet«, Ez nem igaz; nagyon jó édes anyánk az nekünk, hanem mi vagyunk rossz gyermekei. Szeressük csak egy kicsit azt a földet, ápoljuk, gondozzuk, mennyire meghálálja a fáradságunkat!

Nem szívesen teszem, hogy erre a korra gondolok vissza, mert ismétlem, csunya kor volt ez. Belátták ezt magok is, kik azon korban éltek; belátták, hogy a mezőgazdaság a mennyire szép, annyira fontos is, s az tudomány is; ha pedig tudomány.

akkor azt istápolni, terjeszteni s fejleszteni kell, s a cselekvés terére léptek. Hála Istennek, ma már sok jeles, tanult gazdánk van; vannak szép gazdaságaink, de más termési átlagaink is vannak most, mint voltak azelőtt. Volnának csak ezen szép gazdaságok — a mai nehéz viszonyok mellett — a régi rendszerű kezelés alatt, hogyan néznének ki, milyen jövedelmet hoznának?!

Ezen szép gazdaságokat tehát csak a tudomány mentette meg, tartja fen és fejleszti, mert ezek haladása csak az okos és helyes vezetésnek köszönhető.

S ha ez áll a nagy birtokra, melynél a kiadás is aránylag uagyobb, még inkább kell, hogy álljon a régi kezelés nyüge alatt nyögő kis birtokra, melynél a gazda maga végez mindent, aránylag nagyobb jövedelmet produkálhat, mert zsebében marad azon összeg, melyet a nagyobb gazdaság ugyanazon munkára kifizet s e mellett magának dolgozván, lelkiismeretesebben végzi a dolgot, mint az a napszámos vagy bármilyen bérmunkás a nagy gazdaságban, ki — sajnos, hogy úgy van, de a tapasztalat mutatja, hogy úgy van — csak azt lesi-várja, mikor nyugszik már le a nap.

A mezőgazdasági tudomány terén elért haladásunk csakis a nagyobb gazdaságokra vonatkozik, s csak ott jutott érvényre a tanult és szakavatott kezelés folytán; nagyon csekély az, mely az alsóbb rétegekig is eljutott. A kisebb gazdaságoknál nem-e még most is az előbb vázolt régi rendszert, szomorú kort látjuk? nem-e az a régi szokás áll fenn mai napig is mezőgazdaságunk zöménél, hogy t. i. az a kis gazda az atyjától örökölt kis gazdasággal átveszi annak a nagy tudatlanságát is. *„Öreg apám is így csinálta s mégis megélt“.*

Ez pedig nagy baj; annál is inkább, mert osztozásnál az a kis birtok néha 3—4—5 felé megy s így a jövedelemből egynek-egynek csak negyed-ötöd rész jut, a tudatlanság azonban négy-ötszörös mértékben terjedt, mert azt mindegyik a maga egész valóságában megtartotta.

Sok helyen van előtte példa, volna neki alkalma tanulni a jól kezelt nagy gazdaságoztól, azonban ezt nem teszi, részint

tudatlanságból, részint vele született indolenciából s így hátra marad. Pedig miért ne lehetne az ő földjén is — mely ugyan olyan talaj, egészen azonos körülmények között — olyan szép buza, vagy olyan nagy répa? Lehetne, ha tudná, hogyan kell azt elérni.

Ezeknél a kis- és közép gazdáknál is tehát a gazdasági tudományt fejlesszük, győzzük meg munkájok helytelenségéről, térítsük le a rossz utról, de ugyan akkor vezessük is reá a jó utra s mutassuk meg nekik a helyes irányt; szóval oktassuk és vezessük.

Kis- és közép gazdák.

Mint előbből is említém, a kis- és közép gazdák baja, mely által a gazdasági váltság ijesztő réme integet feléjük, azok gazdálkodási rendszerében fekszik. Miután pedig ezen rendszer a gazdaságok nagysága szerint különböző, ezek rendszerét egyenkint kell tárgyalni, hogy azokat s azokban rejlő bajt felismerve, annak sikeres gyógyításához hozzá foghassunk. Ezen rendszerek s a gazdaság nagysága szerint megkülönböztetünk:

- a) kis gazdák,
- b) közép gazdákat.

Ez utóbbiak azonban a birtok nagysága szerint felszlanak:

- kis közép és
- nagy közép gazdákra.

A nagy közép gazdákat a kezelés szerint ismét fel kell osztani: saját kezelés és tisztí kezelés alattiakra. E szerint a következő gazdaságokat fogjuk egyenkint tárgyalni:

1. kis gazdák,
2. kis közép gazdák gazdaságát,
3. saját kezelés alatt levő nagy közép gazdaságok,
4. tisztí kezelés alatt levő nagy közép gazdaságok s végre
5. bérgazdaságokat.

1. Kis gazdák.

Kis gazdák alatt értjük természetesen a régi paraszt gazdákat, vagyis a *földmivelő* osztályt, melyet legújában *kis-birtokosnak* neveznek.

Nem értem én ezen elnevezés alatt azt az alföldi paraszt gazdát, ki termését waggon számban tejezi ki; hanem kis — paraszt — gazda elnevezés alatt mindig a hegyes vagy felvidék gazdáit értem, kiknek atyjukról maradt egypár hold földjük s azt művelve, azon 2 igavonót (ló vagy ökör) esetleg 1 tehenet s egy borjut tartva, éldegélnek, a hogy tudnak. Ők maguk művelik földjüket, pénzes munkát természetesen igénybe nem vesznek, sőt családtagjaik — vagy maga a gazda is — eljárnak nagyobb gazdaságokba napszámba.

Mint előbb is említém, gazdasági művelés alatt álló terület zöme a kis gazdák kezében van, a mennyiben van kis gazda (kis- és törpe birtokos) 2,364.000 s ezek kezében van 19,291.000 kat. hold föld, s e szerint a mezőgazdasággal foglalkozók 99⁰/₀-a kis gazda s ezek birják a művelés alatt lévő föld 52·5⁰/₀-át.

Ezen osztálynak is, a gazdaság nagysága, illetve vagyoni viszonyai szerint vannak alosztályai.

Legkisebb kis gazda a régi *zsellér* — most napszámos neve van — kinek egy kis kunyhóján kívül, melyhez rendesen kis kert is járul, van $\frac{1}{2}$ —1 hold legelő illetménye s esetleg 3—400 négyszögöles — most már parlag — szőlője.

Ezek kezében van a törpe birtok legnagyobb része, mely pedig kitesz 1,279.000 birtokosnál 2,155.000 kat. holdat.

Ezek ezen kis gazdaságot jól kihasználják; minden talp alattnyi részét bevetik, be ültetik s jól meg is művelik, mert hiszen oly csekély az egész, hogy abból elhagyni mit sem lehet. Ezeknél legfeljebb az egyoldalú kihasználás ellen lehet szót emelni; mert például abba a kis kertjébe, éveken, sőt évtizedeken át burgonyát termel, hol aztán ennek untsága lép fel s nem tudja az okát, hogy miért terem oly kevés burgonyája. Hasonlóképen van, a közös legelők megszűnése folytán feltört legelő illetményébe vetett tengerivel is.

Ehhez járul, hogy ezen legkisebb gazdák közül kevésnek van 1—1 tehenkéje s így földjét kellőleg nem is trágyázhatja; eljárása tehát helytelen az egyoldalú termeléssel, s ezeket csak ezen helytelen eljárásukról kell meggyőzni.

Fokozata ennek az $\frac{1}{4}$ — $\frac{2}{4}$ — $\frac{3}{4}$ vagy *egész telkes gazda* vagyis ezek a tulajdonképeni kis gazdák s tisztán ezek kezében van 1.085.000 birtokosnál 17.136.000 kat. hold. Az egész telkes gazda már *úr*, különösen a felvidéken »*mágnás paraszt*« elnevezést visel. Földje, vidékenkint váltakozva, kiteszen 20—50—80 holdat is; állatja van elég, néha 2 pár igavonó is, tehene nem ritkán 2, sőt 3 darab is, sertést kettőt is öl, s tényleg látszólag elég jól megél. Hozzá teszem azonban, hogy csak *látszólag*, mert tulajdonképen erősen küzd az adóssággal, mivel sokat mondok, ha 2°/_o-ra merem állítani, hogy birtoka nincs váltó és bankadóssággal megterhelve, sőt túlterhelve. Tehát »*úszik*«, küzd, kinlódik, hogy a pénzügynek a kamatot megfizethesse s a tőke mégis csak mindig megmarad. Egész jövedelme elmegy a kamatok fizetésére s így nem magának, hanem a pénzügynek dolgozik.

S mi ennek a következménye? Az, hogy végre is elkese-
redik az a kis gazda s megunja a dolgok ily menetét, s mivel látja, hogy a birtokát úgy sem mentheti meg utódainak, bánatában iszákos lesz, minek következtében még jobban eladósodik. Ilyenkor pedig már szívesen hitelez az a falusi korcsmáros!

Vagy pedig az a következménye, hogy míg az öreg gazda él, csak együtt marad a család, de ha az behunyja a szemét, jön az osztozkodás, mihez legtöbbször még perlekedés is járul; mert mindegyik utód igyekszik abból a földből az őt megillető részt kivenni, részint atyja iránti kegyeletből, részint azon okból, amit nem tud, csak érez, hogy az a föld neki nagyon is jó édes anyja, melynek minden porszeméhez neki ragaszkodnia kell. De aztán tovább nem is megy, mert nem tudja, hogy abból a kis földből hogyan produkáljon annyit, hogy jusson is, maradjon is. De azért mégis osztozik! Így fejlődik aztán vissza felé a birtok, egy kézben mindig kevesebb s kevesebb marad, míg végre oly csekély jut egynek-egynek a

kezébe, hogy abból meg nem élhet; eladósodik s elpusztul. Tényleg látjuk, hogy a kis gazdák kezén lévő földek évről-évre kisebb parcellákká alakulnak át, mert nincs törvényileg megállapítva a *minimum*, melyen alul a telek tovább már nem osztható.

Tehát kevés jut egy-egy örökösnek tulajdonul, melyet terhel az adósság megillető része, s melyhez gyakran társul az osztozkodási perköltség, s ez a kettő aztán nagyon gyakran megütteti a dobot és potom áron elmegy az a kis ingatlan.

Igy pusztul a kis gazda!

Hány ily pusztulást látunk nap-nap után szemeink előtt lefolyni? S azt kérdem: *mit teszünk ezeknek a megmentésére?*
Semmit!

Az az, hogy igen! Alkotunk új pereskedési eljárásokat, készítünk új törvényeket, melyekhez az a kis gazda soha sem tudja, mert nem tudhatja, magát alkalmazni, mivel ő hivatalos lapot nem olvas, más pedig nincs, ki őt ez új törvényekre tanítaná, vagy csak figyelmeztetné is; de a telek osztás minimumát nem állapítjuk meg, s azt a kis gazdát nem tanítjuk az ő mesterségére, a földművelésre, az ő megélhetési módjára!

Hagyjuk pusztulni!

Nem tagadhatjuk, mert nap-nap után látjuk, hogy ez így történik a kis gazdával, s ha ez így megy a két vagy egy telkes gazdával, mennyivel hamarább, gyakrabban s bizonyosabban történik meg a $\frac{3}{4}$ — $\frac{2}{4}$ és $\frac{1}{4}$ telkes gazdákkal!

Hogy mily könnyen s mily gyakran történik ez meg, nem is hiszi az, ki ezzel nem foglalkozik; csak az tudja, ki a nép között mozog. Az látja mennyire magára van hagyatva az a kis gazda. Mert kihez forduljon az a kis gazda bajai közben tanácsért? Az ügyvédhez!

Elhiszem, hogy az az ügyvéd lelkiismeretes, igaz, legjobb meggyőződése szerinti tanácsot ad annak a kis gazdának az ő osztozkodási perében, hanem ez már csak szalmaszál a vízbe fuldoklónak, mert a peres ügyét védi, erre tanácsol neki, de nem gazdasági ügyében, mivel azt nem teheti. Nem teheti pedig azért, mert először nem gazda, másodszer az ügy vagy

per kezdete többnyire évekkel előbből datálódik, a mikor az ügyvéd nem volt, — s nem is lehetett — jelen.

A vége az osztozkodási pernek mégis csak az — bármelyik fél nyeri is meg — hogy mind a két ügyvéd azt mondja: »nekem füttyül«. Csak hogy ez nem fülemile fütty, hanem dobpergés.

Ha van is abban a községben földes ur — pedig majdnem minden községben van — kinek ilyen esetekről tudomása van, látja azt, talán törődik azzal a kis gazda sorsával? talán megveszi annak a birtokát az árverésen oly célból, hogy azt vagy neki visszaadja részlet fizetésre, vagy egy másik igyekező, erre érdemes kis gazdának adja törlesztésre? Nem, hanem ha van is pénze, azt mondja: »Ha egy darabban volna! De mit csinállok azzal a szétdarabolt birtokkal?« Legtöbbnyire azonban nem tudja megvenni; ő maga is úszik, nyakig van az adósságban.

Ismerjük most már a kis gazdákat, ismerjük azok körülményeit, lássuk most már hogyan gazdálkodnak?

Rendszernek persze nyoma sincs. Sok helyen látunk olyan régi módu *hármás nyomásu* gazdálkodás féléit, de milyen variációkban?

Ez községenként változik, még ha egészen azonosak is mindenféle körülmények. Amint ez régente szokás volt a községben, úgy van most is.

Azonban akár van hármás nyomás, akár nincs, *ugar* mindenesetre van, azt a kis gazda minden körülmények között hagy. Az ugar tehát meg van, de kárára, mert nem műveli meg úgy, amint kell. Az ugar művelés ez: a múlt évi tarlónak ad késő tavaszon, vagy nyár elején egy inkább sekély, mint közép mély szántást — (ez magában foglalja a tarló törést, őszi mély és forgató szántást is) — s ezt követi ősszel a vető szántás. Néha hol az egyik, hol a másik trágya leszántás is; nagyon kevés kis gazda az, ki 3 szántást ad az ugarinak.

A vetőmagja csupa üszög, konkoly, fűmag, csak a fele az elvetendő mag, csávázásnak hirtelen sincs. Néha megteszi egy-egy jobb módu kis gazda, hogy elmegy a falubeli nagyobb birtokoshoz kölcsön kéri a konkolyválasztót vetőmagja kitisztításá-

hoz, sőt a csávázásra is költ, de a rákövetkező évben abba hagyja mind a kettőt, mert mégis konkolyos és üszögös volt a búzája. Ő azt nem tudja, hogy tiszta vetőmagja mellett a talaja volt gyomos s csávázott búzáját oly talajba vetette, melynél a vető szántással üszögös szalmáju éretlen trágyát szántott alá. Ezeket be nem látja, mert nem tudja, hanem azt mondja — saját fülemmel hallottam e kifakadását —: »Az Isten is a szegény ember ellen van s csak az uraknak fogja pártját. Én is megtrihöröztem és bepánczoltam a búzám, mégis konkolyos és üszkös volt; nem ér az semmit«. Nem tudja a módját, nem ért földjének műveléséhez s így nem magában keresi a hibát, hanem a jó Istent okozza.

A rozst néha novemberben vetik — s nagyon sokan — egyet megkérdeztem, miért veti ily későn, hiszen már nem bokrosodhatik meg ősszel? Azt válaszolta, hogy azért, mivel nagyon konkolyos a vetőmagja, s ha Mindenszentek napja után veti, akkor jövőre nem lesz benne konkoly.

Az őszi szántást rendszerint elhanyagolják, helyesebben mondvá teljesen elhagyják, mert nem tudják ennek fontosságát, s bizony elenyészőleg csekély azon kis gazdák száma, kik ősszel készítik elő földjeiket a tavaszi vetés alá.

A tavaszi vetésekről beszélgetve, egy öreg atyafi azt mondja nekem: »Könnyű az uraknak tavasszal korán vetni, ha még ősszel megszántják a földet«.

— Hát kend miért nem szántotta fel, Öreg!? kérdem én.

— Hát kérem, mi azt nem szoktuk; meg aztán nem is értem rá.

— Nem ért rá? hogy van az? Nézze csak, nálunk 38 hold esik egy pár igavonóra, a maga egy pár igájára pedig csak 9 hold, mert ennyi földje van, s így 4-szer felszánthatja addig földjét, míg mi csak egyszer.

— Hát fuvarba kellett mennem.

— Kár volt fuvarba mennie; nagyon behozta volna az az elmaradt fuvarbér a kamatját, ha e helyett ősszel felszántja a földjét, mert az árpa termésében négyszer megtérült volna az egész fuvar keresete.

Nehezen tudtam őt meggyőzni erről; de nem hagytam békét neki, s ősszel felszántattam vele az árpa földjét. A rákövetkező évben aztán meggyőződött szavaim igazságáról s azóta mindig felszántja s előkészíti még ősszel földjét a tavaszi vetések alá, sőt még tengeri földjét is megszántja, melyet különben megtrágyáz és újra felszánt tavasszal is.

Mily röggös, mily gyomos annak a kis gazdának a földje? amit jó és okszerű szántással mind helyre hozhatna. De hány és hány kis gazda van, aki ekéjét jól beállítani nem tudja. Neki az mindegy, akár hogy van, csak a földben járjon.

Az ekéje pedig némelyiknek olyan, hogy minden más, csak nem eke: úgy össze-vissza van az tákolva, kalapálva, toldozva-foltozva, hogy alig lehet ráismerni. Természetesen, hogy ilyen szerszámmal jó munkát nem végezhet s földje inkább sertések által felturt, — mint felszántott területnek néz ki.

A szántás idejéről fogalma sincs; a mikor a föld beveszi az ekét s ő ráér, kimegy szántani. Máskor pedig kellene s lehetne szántani, de ezt elhanyagolja valami csekély, lényegtelen más dolog miatt. Nem tudja ő azt, mikor van földje azon legjobb stádiumban, amikor a szántás annak a legüdvösebb, sőt *kell* is szántani.

A trágyával, hogy mit csinál, hogyan kezeli az a kis gazda, arról nem is szólok. Elég ha végig megyünk a községen s bebenézünk egyes udvarokba, vagy azt látjuk, hogy az a kis gazda egész éven át hordja a trágyát, akár milyen az, de ha ő ráér, kiviszi, hogy ne legyen rá gondja. Nem tudja ő, hogy mi az? de úgy is néznek ki a földjei.

Egyáltalában, hogy miként műveli a kis gazda a földjét, legjobb képét látjuk ennek, ha gabona érés előtt végig nézünk a határon. Egészen azonos körülmények között, barázdától-barázdáig mily óriási különbséget látunk az egyes parcelláknál?

Nem vehetjük tőlük rossz néven, ha nem értenek hozzá.

Kitől tanult volna az a kis gazda? Az apjától? Jó, hogy még ennyit is tud teljesen magára hagyott állapotában.

Czukorgyárok környékén már ősszel megjelennek az ügynökök s berántják azt a kis gazdát a cukorrépa termelésre, mert már akkor kifizeti a jövő évben remélhető termésnek 70—75%-át. Az a kis gazda kötélnek áll, mert csábitja a nagy előleg, melynek aztán csakhamar a nyakára hág, mert már akkor ezer helye van annak. Ő eladja jövő évi termését 65—70 krért, a pénzre kamatot is fizet 6%-ot s nincs aki felvilágosítsa őt e lelketlen eljárásról. De bezzeg bosszankodik a rá következő ősszel, midőn beszállítja cukorrépáját a gyárhoz, s mit kap érte? Ekkor törülgeti a szemét, de az ügynök úr a markába nevet, mert ő megkapta a gyártól ezen *tevékenységeért* a províziót, vagy fizetést, azt a kis gazdát azonban nem tanította ki a cukorrépa művelésre, mi által annak nagy kára van; mert ha okszerűen művelte volna, szép jövedelmet hozott volna neki a cukorrépa, de így keveset termett, azt is potcmáron vette át tőle a gyár, s a pénznek sem látta semmi hasznát.

Ép így van az *állattenyésztés* terén is; itt is a legnagyobb hátramaradottságot tapasztaljuk.

Vannak ménes állomások, az állam jó fajta méneket olcsón bocsájt rendelkezésre s a kis gazda jó fajta csikóra tehet szert, de aztán nem tudja felnevelni s 90—100 koronát kap azon csikóért, melyért legkevesebb 200 koronát kellett volna kapnia. Mit ér tehát a jó tenyész anyag, ha a még fontosabb tenyésztés és nevelés terén magára van hagyva a hozzá nem értő kis gazda, s ez által a jó tenyészanyag is sokat veszít értékéből.

Épen így van a szarvasmarha tenyésztésnél is. Nem különben a sertészetnél, mely téren a tudatlansága folytán mily óriási károk érik a kis gazdát. Hol a juhtenyésztés indokolt s tényleg van is juhászat, a kergeség, métely és tüdővész évről-évre megtizedeli a nyáját, néha egy évben kétszer is, mert tudatlan hozzá az a kis gazda.

Ettől a sok kártól mind meg lehet menteni a kis gazdát, ha kioktatjuk őt ezekre s aztán tovább is folyton tanítjuk és vezetjük.

Ha figyelmesen szétnézünk a határookban, gyakran látunk

nagy területeket részint egyesek, részint községek vagy a volt urbéresek birtokában, melyek mint hasznavehetetlen területek hevernek. Egy helyen nagy terjedelmű kopár oldalak, melyek árnyas erdők s így jó legelők is lehetnének; más helyen nagy mocsarakat, vizenyős területeket találunk, melyek semmire sem jók, sőt inkább ember s állatra egészség szempontjából károsak, pedig egy kis okkal-móddal kitűnő rétek vagy szántók lehetnének. De nincs senki, ki őket erre rávezesse, maguktól pedig nem mernek hozzá fogni, vagy pedig egymásra várnak, s nincs aki ösztönözze őket. Pl. földmívelésügyi Miniszterünk, mily szívesen ad befásításra csemetéket. Hány kis gazda vette ezt igénybe? Nem is tudja, hogy ő ingyen kaphat csemetét, s nincs senki, ki őt erre rávezesse s kitanítsa.

A rét roppant fontos, tudjuk nagyon jól, minden gazdaságban, de még fontosabb a kis gazdánál; s mégis mily mostohán bánik vele. Tapostatja, turatja azt, ápolásáról azonban nem gondoskodik, nem boronálja, nem trágyázza, hiszen megtrágyázza az állat, mikor legel rajta, no! meg a madarak. Azt hiszi, hogy a réttel, azzal a fontos réttel nem kell semmi más tenni, csak kaszálni s legeltetni. Sok helyen lép fel a takarmány szükség, sőt most általános kezd lenni e baj; nagyon fontos tehát, ha a kis gazda a rétművelés és a mesterséges takarmányok okszerű termelésére nemcsak kitaníttatik, hanem e téren folyton vezetetik.

Csak futva néztük végig a kis gazdák gazdaságát és gazdasági rendszerét s dicsérendőt vajmi keveset láthattunk. Ha pedig behatóbban vizsgáljuk, bizony gyászos kép tárul szemeink elé. De egyelőre elég volt ennyit is látni, ebből is meggyőződhattünk s tapasztalhattuk, hogy a kis gazda a gazdaság minden ágában nagyon el van maradva, minden téren hátra van s ezreket és ezreket menthetünk meg évenként, ha vezetjük, oktatjuk azt a kis gazdát; de hozzá teszem, *ha folyton vezetjük, ha folyton oktatjuk*, s van állandó emberünk, aki ezt eszközli. Ez a célja és hivatása *a gazdasági felügyelőnek*.

Megjegyzem, hogy vannak kivételek úgy egyes gazdánál, mint egyes vidékeknél. Vannak kis gazdák, kik dicsérendő

kivételt képeznek, kik igyekezetükkel, szorgalmukkal jólétet biztosítottak maguknak s nem töri nyakukat az adóság járma; de nagyon kevés ezek száma.

Vagy egyes vidékek vannak, hol oly természetadta kedvező körülmények vannak, hogy ezt a népnek lehetetlen ki nem használni, mert maga a természet vezeti rá azt a kis gazdát, hogy mit s hogyan tegyen? Például ilyenek a nagy városok mellett lévő falvak; vagy ujabban látjuk ezt a homokos területeken, melyek oly szépen beváltak szőlőtermelésre, s ily helyeken kezd is a nép anyagilag előre menni.

Vannak még például nagy legelőkkal biró vidékek s itt az állattenyésztés olcsón, szép jövedelemhez juttatja a kis gazdát. De ezek mind kis részét teszik annak a nagy számnak, melyről sürgősen gondoskodni kell.

A terület nagyságát tekintve, a kis gazdák közé kell sorolnunk a *papi s kántori birtokokat is*, a mennyiben ezek $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ telket tesznek ki. Ha megnéztük a többi kis gazdák birtokát, tekintsük meg ezeket is.

Tudjuk, hogy a papi és kántori állás főjövedelmi forrása a föld, a mennyiben fizetésök legnagyobb része földben és terményekben adatik a hivek által. Ugyancsak a hivek művelik meg a földet is. Sok helyen láttam ezt a művelést, de csak azt mondhatom: köszönöm szépen, nem kérek belőle.

Helyenkint — de kevés helyen — ez a munka meg van váltva a hivek által készpénzben s ezen váltság összegben művelteti a pap és kántor a földjét, vagy ha van saját igája, azzal; s ily helyeken nagyobb is a jövedelme. — A hol azonban a nép természetben adja a munkát, azt rettenetes végig nézni, ezen felháborodik az ember lelke!

S miért van ez így? Egyrészt azért, mert kényszer munkának nézi ezt a nép, másrészt pedig azért, mert nincs érzéke a népnek a szép és jó munka iránt, nem szereti a munkáját s még azt is rosszul teszi, amit haszonért vagy pénzért tesz; annál kevésbé igyekszik jót tenni azt, melyet kényszerűségből kell megtennie. S nem sajnálatos körülmény-e az, ha csak nagyjából is teszünk egy kis számítást — egybe vetve a papi

és kántori földes területét — hogy mily összeg vész el évente ezen a nagy területen? hány ezer koronára megy ennek a vesztesége, ami az országra is, meg a pap, — tanítókra nézve is kár?

Valljuk meg az igazat, bizony még egy pap sem halt meg éhen, de annál jobban érzik a kántor-tanítók az így elmaradt haszon hiányát, s ezekre ráférne a több haszon. Azt hiszem azonban, hogy a papok is — ha több van nekik, többet adhatnak másoknak is s bizonyára szaporodnék az alpapság között is azok száma, kik jobban vetekednének egymással a más szegények anyagi segélyezésében.

Nézzük most ezen javaknak a művelését.

Az a pap vagy kántor-tanító minden gazdasági munka megkezdése előtt 1—2 nappal a biró, vagy egyházfi útján felszólítja a népet, hogy ekkor s ekkor jöjjenek szántani vagy aratni stb. Dehogy jönnek! hiszen ugyanakkor nekik is ugyanazon munkát kell végezni, s elsőbb az övéké! S ebben van is valami igazuk.

Hanem hogyha a sajátjukat elvégezték, akkor mennek a kényszermunkára, tehát a pap-kántornak legutoljára szántanak, legutoljára vetnek s legutoljára aratnak; e mellett 4—5-ször annyi ideig mint az illető dolognak tartani kellene.

A szántásnál, ha pl. 25 olyan iga van a községben, mely a munkára kirendelhető, bizonyos, hogy első nap 5—6-nál több nem jelenik meg, a második nap ugyanennyi stb. mert a többinek akkor más dolga volt. Egyszerre soha sem állanak be a munkába, holott egyszerre fél nap alatt elvégezhetnék, így pedig minden dolog 5—6 napig, sőt tovább is tart. Természetes, hogy ilyen munkának az eredménye sem lehet külömb.

Az aratás is fél nap helyett 4—5 napig, sőt tovább is tart, utánna pedig az a kevés gabona is — melynek fele már az aratásnál kipergett — ott csirázik ki a csomókban, míg behordják. A takarmány mindig kemény, sokszor lábon szárad meg, vagy a renden ázik és rothad.

Azt mondtam fentebb, hogy: „szántanak”. Dehogy lehet azt szántásnak nevezni; mindegyik gazda kiméli ott az iga-

vonóját s azt várja, hogy a másik szántson mélyebben. E mellett minden barázda más és más, mert minden eke más-kép jár, s ha az a pap vagy tanító ért a dologhoz egy kicsit és figyelmezteti rossz munkájára azt a szántót, talál az mind-járt ezer kifogást, de a rossz munkát csak folytatja. Egyiknek gyenge a lova, másiknak sánta a lova, vagy nincs pénze jobb ekét venni, vagy a kovács rosszul élesítette meg a vasat stb. stb.

Egyszóval minden dolog későn és rosszul van megtéve s nagy összegre rúg az egész területnél az elmaradt s így elveszett haszon, amit meg lehetne menteni, ha volna abban a munkásban egy kis jó akarat; mert minden munkát idejében és jól megtehetne ugyanazon fáradsággal. De ezt csak akkor fogja megtenni, ha lesz érzéke a mezőgazdasághoz, hogy ha annak szeretetére már kis korától kezdve lesz tanítva; akkor kedvvel teszi munkáját, akár magának, akár másnak tegye is azt, mert előre meglesz győződve a jobb eredményről, mi örömmel fogja eltölteni lelkét, s ezen öröm ösztönöznö, buzdítani fogja a jobb, lelkiismeretesebb munkára.

Ezen a dolgon is kell változtatni, ez így nem maradhat, mert nem csak káros az országra, hanem szégyenteljes állapot a mezőgazdaságra is.

Tehát vagy kényszeríteni kell a népet a munka megváltására mindenütt, vagy gondoskodni kell, hogy a nép a jobb földművelésre kioktattassék. E tekintetben is *a mezőgazdasági felügyelők* nélkülözhetlenek.

2. Kis közép gazdák.

A kis közép gazdák alatt értjük azokat, kiknek birtoka 80—100 holdtól 250—300 holdig terjed, vidékenkint s a föld minősége szerint.

Ezen osztályba tartoznak a jobb módu földművelő — paraszt — gazdák és ide tartoznak a kis urak.

Az ezen osztályba tartozó paraszt gazdák már egész jó móduak, milyenek vannak az alföldön, Dunántul s elvétve Erdélyben és a felföldön is akadnak.

Az ilyen kis közép gazdának igénye nincs; egy vörös agyagpipával, szalonnával (még ha avas is) és lebecscsel megelégszik, munkásaival együtt dolgozik s a szérűn alszik. Jó, természetes észszel, egészséges gondolkodással s úgy nevezett »paraszt raffinériával« meg van áldva.

Megkérdeztem egy alföldi ily gazdát: »Hát Csapó bátyám, milyen volt a termés?« »Bizony uram, nem valami jó. Nem adhattam el többet csak 1 waggon repczét, mert megette a bolha, búzám van 5 waggon s tengerim is lesz 1 waggon eladó.« S erre ő azt mondja, hogy nem valami jó! Boldog ember, ha nem q vagy Hlt, hanem waggon számra beszél. Ez jó jel, s az ilyen gazdákat én nem félttem, még ha osztzkodásra is kerül a sor.

A talaj mivelés és okszerű kihasználása, valamint az állattenyésztés és takarmánytermelés vegett azonban az oktatás és vezetés ezekre is ráfér s a gazdasági felügyelők működése ezeknél is üdvös hatást tudna felmutatni.

Másként áll azonban a dolog ezen osztály második csoportjánál, a *kisebb uraknál* (régente »hétszilvafásoknak« gúnyolták.)

Ezek már tényleg nrak, mert igényeik is vannak, de tudományuk (bocsánat a tiszteletre méltó kivételeknek) — nincs. Azért azonban ne merészelje senki nem »tekintetes urnak« szólítani, mert azzal szóba sem áll.

Mindig kabátban és nadrágban jár; van egy kis futó kocsija »*bricskája*«, melyen minden héten beszalad a városba s ott elmegy sörözni az urak közé, mert hiszen van köztük egy-két »pertu«-pajtása, kikkel elpolitizál s szidja előttök a jó Istent, hogy rossz termést adott. Nélküle a környéken vendégség, keresztelő, disznótor nem mehet végbe, még ha a hatodik határban van is, s ott aztán 3—4 napig folyik a »*muri*«. De mit is csináljon otthon? a kis gazdaságában az ő nagy szellemi kincsét csak nem öli bele, mikor az most is csak kamat nél-

küli holt tőke ily kis terület mellett, doldozni pedig csak nem fog? Megmondta a béresnek, hogy hol szántsanak, vagy mit csináljanak, megteszik azok azt nélküle is.

Fiával 1—2 gymnasiumot is kijárat; de a gyerekek több esze van, semhogy testét nyomorítsa a sok tanulással, mikor tudja, hogy otthon most mulatnak.

Vágyódik a szabad élet után, melynek helyes oldalát végre az apa is belátja annál is inkább, mert nem győzi a kiadást, sok az adó, kevés a jövedelem, fiát pedig, a nemes sarjat, iparosnak nem adhatja, hanem haza viszi, s nevel belőle magához hasonló gazdát.

E mellett a haza sorsának intézésében is tevékeny részt vesz, mert választáskor ő a főkortes, s szidja a kormányt, melynek áldatlan működését ő nagyon jól ismeri, mely ismeretét merítette azon ujság darab elolvasásából, melybe a hentes a két hét előtt vett félfont szalonnát csavarta.

Szóval ott van mindenütt, részt vesz mindenben, érdeklődik minden iránt, nem lehet tehát tőle kivánni — de meg ideje sem engedi — hogy gazdaságának is utánna nézhessen! A dolgot — mint mondám — elvégzi az 1—2 béres, vagy pedig ott van a fia, felügyel az.

Különben mindegy, akár ott van, akár nincs, az ő jelenléte úgy sem segít a dolgon, mert nem ért hozzá s nincs aki őt oktassa és vezesse, nincs akihez bizalommal fordulhatna tanácsért; elmegy a kedve a gazdaságtól annál is inkább, mert a váltók szaporodnak, a kamatot nem győzi, birtokát kezdi eladogatni s tengődik és pusztul, fia pedig elmegy »ispánnak«.

Nem is lehet a követmezménye más olyan siralmas képeknek, mint a minőt az ilyen gazdáknak a gazdasága mutat.

A major piszkos, rendetlen, az épületek elhanyagoltak, düledezők, a trágya kezelve nincs; szántóföldjei rögösek, gyomosak, elhanyagoltak, s mindene ép úgy néz ki, mint annak a földmives kis gazdának. Dicséretökre legyen azonban mondvá, hogy magyar nemzetiségükből nem vetkőznek ki, abból nem engednek, mert megtartják még vetéseiknél is a piros-fehér-

zöld színt; de — sajnos — e változó színeket a virágzó gyomok adják.

Ismét csak azt kérdem itt is, vajjon lehet-e tőle rossz néven venni, ha nem ért az okszerű és helyes gazdálkodáshoz? hol és kitől tanulta volna? De majd ha lesz *gazdasági felügyelő* aki őt oktatja és vezeti, akkor majd megmenthetjük az elmaradt hasznót s ezzel megmentjük azt a gazdát is a végpusztulástól.

Ezen tehát segíteni kell, mert ez így nem maradhat. Nem torzképeket rajzolok ide, hanem minden leírásomat az életből meritem, a mit s a hogyan láttam és tapasztaltam.

Nem mondom, hogy minden kis közép gazda ilyen, csak legnagyobb része ilyen; van sok tisztetetre méltó kivétel. Csak kettőt állítok ide követendő példa gyanánt.

Egy ilyen kis közép birtokosnak 70 hold földje van. Ennek jövedelméből nagyon szépen megél 6 tagu családjával, sőt 2—3 gyermekét is iskoláztatja. Szükséget nem szenved, adóssága nincs. Értelmes uri ember s jó gazda is, érti a dolgát.

Ugyanazon községben van egy 120 holddal bíró ilyen kis közép gazda, földjei még jobbak, családjá kisebb, mint az előbbié s mégis csak tengődik, nyakig úszik az adósságban s nagyon rövid életű az ő gazdasága. Világos dolog, hogy hasonló körülmények között a gazdasági tudatlanság az oka ez utóbbi kinlódásának.

Még szembetűnőbb módon nyilvánul a gazdasági tudomány egy 25 holddal bíró kis közép birtokosnál, — kinek, igaz, családjá nincs — de aki ezen kis birtokon uri módra, adósság nélkül él, bricskát is tart, s még orvosra — patikára is jut, mert arra sokat kell költenie,

Úgy tudja művelni földjét, úgy beosztja annak vetés forgóját, s úgy kitudja használni azt a kis birtokát, hogy azt valóban öröm látni. Ha nem volna jó gazda, nem értene hozzá, rég elpusztult volna.

Ha más gazdák is, kik nem értenek most annyit a gazdasághoz, tanítva és vezetve lesznek a gazdasági felügyelők által, ők is jobban fognak tudni prosperálni.

Nagy közép birtokos.

Ezen osztályba tartoznak azon birtokosok, kiknek föld-birtoka 300 holdon felül terjed egész az uradalmakig. Egy része tehát már közel van a nagy birtokhoz, s mégis messze esik tőle, mert csak területtel közeledik az uradalomhoz, a szellemi munkálkodás és vezetés terén azonban nagyon, de nagyon messze esik tőle.

Ezzel nem azt akarom mondani, hogy minden uradalom feltétlenül jól gazdálkodik s ott nincs kifogásolni való. Oh nem! Van ott is sok, hanem aránylag nem oly sok, s ha nem is hoz oly jövedelmet, mint némely közép birtokos produkál, ennek nem mindig a vezetés az oka, mert egy nagy birtoknál rendesen aránytalanul nagyobb a kiadás, vagy mint az üzleti világban mondják a „rezsí”.

A közép birtokosok száma 19.800 s ezek kezén van 5,600.000 kat. hold, vagyis a mezőgazdasági területnek 15²/₁₀-a

Meg kell néznünk ezen gazdaságokat is, mert ezek legnagyobb részét is betegnek tudjuk. Ne sajnáljuk tehát a fáradtságot s tegyünk egy sétát a gazdaságban már csak azért is, hogy összehasonlítást tegyünk az előbb látott kis gazdaságokkal, valjon milyen különbséget fogunk tapasztalni a kettő között? Semmit!

Az az pardon, tapasztalunk különbséget, csak hogy az nem előnyére van a közép birtoknak, mert amit tapasztalunk, az *visszaesés*. Még ha valamivel jobbat látunk, de csak valamivel jobbat, még akkor is visszaesés; mert a közép birtokot, akár okl. gazda, akár nem okl. gazda, de mégis mindig intelligens ember vezeti, aki sokfelé járt vagy jár, sokat lát, szaklapokat és szakkönyveket olvas, vagy legalább kellene olvasnia, melyeket megért s így sok alkalma van a tanulásra és haladásra, ennél fogva neki kellene a kis gazdát vezetni, hogy az tanuljon tőle.

S Uramfia! nem-e azt látjuk nagyon gyakran, hogy az a közép birtokos lesi, mit csinál a kis gazda vagy hogyan csinálja azt, hogy utánna csinálhassa, sőt gyakran tanácsot kér attól a

kis gazdától. Hát ez nem visszaesés? Bizony visszaesés annál is inkább, mert míg a kis gazda nem ritkán 25—30 korona tiszta jövedelmet — néha többet is — produkál holdankint, addig a közép birtok sokszor csak 5—6 koronát, de a maximum nem haladja túl a 15—16 koronát, pedig a rezsi itt korántsem oly nagy mint a nagy birtoknál.

Bátran elmondhatjuk tehát, hogy a közép, birtok *általában véve*, hátra van, mert helyenkint oly rossz, oly elhagyott kezelést látunk, miszerint 300 évre visszagondoljuk magunkat a mezőgazdaság terén.

Midőn ezt általában mondom a közép birtokra, nem mulaszthatom el mindjárt itt kiemelni, hogy vannak dicsérendő kivételek is. Tisztelet tehát ezen kivételeknek, kik jeles gazdák, kik méltán megérdemlik a *jó gazda* elnevezést s arra büszkék lehetnek, mert jó gazdának lenni én dicsőségnek tartom, mivel ezzel az a jó gazda nemcsak magának van hasznára, hanem a mezőgazdaságnak is, a mennyiben a környékbeli kis gazdákat vezeti, azok tőle tanulhatnak. S van sok jó gazda a közép birtokos között, kiket a vezetésért a tisztelet mellett köszönet is megillet.

Nem mindenik olyan tehát, mint a milyeneknek a fényképünket látni fogjuk, akit nem illet, ne vegye magára.

Annyit azonban constatálnunk kell, ez tény, hogy a magyar közép osztály pusztul, s épen saját hibája, a rossz gazdálkodás folytán pusztul. Az is tény, hogy a kormány ezt látva, mindent elkövet, hogy gátat vessen e pusztulásnak, hogy megmentse ezen osztályt, melynek évezredes történetünkben oly szép, oly dicsérendő multja van. Legjobban és leggyorsabban pedig csakis a *gazdasági felügyelői* intézménnyel eszközölhetjük ezt.

Azért kérem a magyar közép birtokos osztályt, hogy a saját érdekében is tegyen meg mindent, hogy ezen intézmény mielőbb létesüljön. De arra is kérem, ne vegye zokon, ha leírom gazdálkodási rendszerüket, ne nézze azt fekete szemüvegen, mert én a tényeket írom le, a mint a valóságban léteznek.

Mint már előbből is említém, a nagy közép birtok részint saját, részint tisztai kezelés alatt van s mivel e két kezelés mellett a rendszer is különböző, azért ezeket külön tárgyalom.

3. Saját kezelés alatti közép birtok.

Az a birtokos, aki már egypár száz holdas gazdaságát maga kezeli, természetesen, hogy nagy úr, már „Nagyságos Úr“! hintóban s legtöbbször négyesben jár, megyei virilis, képviselő jelöltnek is fellépett, de megbukott, futtató istálló felállításán töri a fejét; kastélya szép, nagy, gyakran parkkal körül véve, de hogyan néz ki a majorja s gazdasága? Rendetlenség, hanyagság s az idő *vasfogának* a nyoma lépten-nyomon. Cselédházai csak büzhödött lyukak, istálói düledeznek (bizony, bizony baleset ellen biztosíthatná az állatjait!), a jászolyt karók közé font fűzfa sövény helyettesíti, ritka helyen van szecs kavágás; azonban füllesztés, takarmány megtakarítás, még csak gondolatban sincs meg. Azt a sok jó füves töreket és polyvát, mely fél takarmány (mert fele valóban fű) nem étetik fel, hanem a szérűskertben kissé széthányják, hogy rothadjon s olyan félrothadt, helyesebben, csak penészes állapotban hordják ki a szántó földre mint *trágyát*, melyben a sok gyom-mag még csíráképes volt s így újra szétszóratik oda, honnan összeszedetett.

Igavonója rendszeresen kevés, s az is gyenge; heverő állatai, tehenei rosszak s mindenféle fajta össze-vissza keverve, az egyedenkénti tejhozam nincs ellenőrizve, mert a próbafejést még hiréből sem ismerik.

Trágyatelepnek nyoma sincs, van egy gödör, melybe a trágyát hordják s melyből a trágyalé az egész majoron keresztül folyik, különösen esőzések alkalmával.

Az összegyűlt trágyát időnkint, akár lehet már hordani, akár nem, de ha van ilyen idejük, kihordják s azt is sokszor csak a legközelebbi táblákra, a hova talán épen nem is kell, a messzebb eső táblákra azonban az idő rövidsége s az iga-

vonór kevés száma miatt nem érnek rá hordani; majd segítenek a bajon úgy, hogy ide vetnek búza után búzát (hiszen meglett trágyázva!) a távoli táblán pedig a trágyát majd pótolják ugarral, de milyen ugar műveléssel? A trágyát is talán csak azért hordták ki most (más fontosabb dolgot mellőzve) mert a jövő héten vendégek jönnek, tehát hogy kevesebb piszkot lássanak az udvaron.

A majorban láthatunk még egy épületet, mely valamikor magtár volt, most azonban már csak a régi dicsőséget hirdeti, mert évtizedek óta nem volt javítva vagy meszelve. De minek is költene rá? abban ugyan nem romlik el a gabonája, mivel azt mindjárt a cséplőgéptől szállítja a kereskedőnek. Szükséges volna még egy kis takarmányos kamra, egy lábas pajta, egy szekér-állás, de ha nem telik!

Amint van ez a majorban, ép úgy van a külső gazdaságban. Fenntebb arra kértem a szives olvasót, hogy tegyünk egy kis sétát a gazdaságban. Most arra kérem, hogy ne fáradjunk; kár volna érte, fellázad a vérünk, ha megtudjuk a vetésforgót, ha látjuk azt a rosz művelést, azt a sok gyomot, ha látjuk a folyton nagyobbodó vizmosásokat, vagy elmocsárosodó területeket, befásítlan kopár legelőket és elhanyagolt utakat stb. stb.

Azokban jó, hogy ami van, még ily állapotban van, oly mostoha kezelés után, mint a minőben részesítik azt a birtokot. Hiszen csak egy elkényeztetett paraszt gazda kezeli, aki a nagyságos urnak fiatal korában tett *»hasznos szolgálatai«* elismeréseül ispáni rangra emeltetett; s hány ily *»ispány«* urat ismerek, aki még irni sem tud. Hogyan gyilkolja ez azt az egypár száz holdat, s hogyan segít földes urának mielőbb tönkre menni! Egy rendes kezelőnek a fizetést sajnálják, azon véleményben vannak, hogy a jó olcsó gazdával nagy megtakarítást csinálnak. Hanem aztán szidják az Istent, hogy rosz termést adott s nem érdemes gazdálkodni, nem lehet megélni a mai viszonyok között. Rosz gazdálkodása következtében kénytelen nyakra-főre szedni a bank terhet a birtokra, kizsimatol minden pénzforrást, honnan még szerezhet birtokára terhet, csak aztán birná a törlesztést eszközölni, vagy a kama-

tot fizetni. A vége aztán az ilyen kezelésnek rendszeren az, hogy vagy siet a birtokos bérbe adni birtokát, vagy megütik felette a dobot.

4. Tiszti kezelés alatti közép birtok.

A tiszti kezelés alatt lévő nagy közép birtokok tulajdonosai többnyire városokban lakó tisztviselők, bankigazgatók, ügyvédek, közjegyzők stb. kik részint örökölték ezen birtokot, részint szakmájukba vágó tehetségükkel, igyekezetükkel, — sokszor szerencséivel — szép összeget takarítottak meg, melyet birtokba fektetnek; azon — ha nincs — nyaralót építenek, ott nyaralnak, sőt az év legnagyobb részét ott töltik. A gazdaságba nemcsak hogy beleavatkoznak, hanem tulajdonképen ők vezetik, a gazdaság menetére, vezetésére az utasítást a legapróbb részletekig ők adják meg a tisztnek, mert most már ők is értenek hozzá, mivel ők is »gazdák«; nem tudják, miszerint nem következés, hogy akinek az Isten birtokot adott, annak olyan ész is adott hozzá, melylyel egy nagy gazdaságot okszerűen és helyesen vezetni tudjon.

De ők azt hiszik!

Nagyon sok ilyen Wewreshegyi Dávidot találunk, ki nem született gazdának s egy jóra való parasztgazdának több elmélete van e téren, mint neki, nem is említve a gyakorlatot. Ezt azonban ők nem látják be, hanem úgy gondolkoznak, hogy a mit egy buta paraszt tud, miért ne tudnák ők a művelt, tanult, okos urak? De nem is mennek többre a gazdaság terén, mint azok; egymást követik a bak-lövések.

Miért vesz az ilyen ember birtokot?!

Uraim! érthetnek Önök a gazdasághoz annyit, mint az a kis gazda, sőt többet is, de az még mind nem elégséges egy nagy birtokhoz. Az a kis gazda ha hibázik, a kis gazdaságban még a nagy hibának sem nagy a káros következménye; meg fordítva van azonban ez az Önök birtokán, mert nagy gazda-

ságban még a kis hibának is sokra rúg a káros következménye, mivel a gazdaság egyes ágai szoros összefüggésben lévén egymással, ez a hiba kihat a gazdaság valamennyi ágára és meg sokszorozódhatik a kár, sokszor évekre is kihat. S míg az a kis gazda könnyen változtat üzemén, ma így, holnap úgy, a pillanatnyi konjunkturákat jobban s gyorsabban kihasználhatja, addig Önöknél a nagyobb gazdaságban egyik üzemtervről a másikra való átmenet éveket vesz igénybe s még így is költséges; a hirtelen való átmenet pedig nagy megrázkódást okozhat, sőt válságba is sodorhatja a gazdaságot. S akkor aztán nem sokáig tartott, az gazdai dicsőség!

Lehet valaki kitünő bankigazgató vagy jó ügyvéd s e mellett lehet nem jó gazda. Ezt is kell tanulni Uraim, de nem csak tanulni, hanem tudni is kell s az elmélet mellet gyakorlattal is kell birni. Mindenféle tudománynál és dolognál fontos a gyakorlat, de egyiknél sem annyira fontos, mint éppen a mezőgazdaságnál, hol ez nélkülözhetlen.

Theoria absque praxi.

Est rota absque axi.

Ott kell lenni gyakran és hosszú ideig a mezőn a munkánál, ne legyen az unalmas, ha sokszor órák hosszáig kell egy helyben állani, de ezt kell tenni s figyelni kell arra a munkára, hogy megismerjük mindenféle talaj, munkás és igavonó természetét; ott kell lenni gyakran és órák hosszáig az istállóban, figyelni azt az állatot evés, fekvés. pihenés közben, hogy mindenféle természetét kiismerjük. Szóval figyelni kell minden aprólékos dologra s azt meg kell jegyezni magunknak, mert a mit így hosszú megfigyelés útján tudunk meg, az maradandó. Nem elég, csak kihintózni a határba, végig futni a táblák mellett, vagy átszaladni az istállón, hol a szag kellemtelen; ebből nem tudunk meg semmit, így nem szerzünk gyakorlatot.

Könyvből pedig a gazdaságot megtanulni nem lehet, mert csupán könyvből jó gazdakká nem válhatunk. Az új birtokosok azonban azt hiszik, hogy ha egy kis könyvet, egy kis vezérfonalt vesznek kezükbe, azt átolvassák, már „gazdák”, s ebből

kifolyólag hiszik azt, hogy nincs könnyebb semmi, a világon, mint gazdának lenni.

Ebben a kis könyvben azonban nincs minden elmondva, ami egy nagyobb gazdaság vezetéséhez szükséges s amit tudni kell, hogy egy nagyobb gazdaság üzemtervét szakszerűen összeállithassuk.

Nagyobb könyvet pedig, mely a mezőgazdaság egyes ágai-
val részletesen foglalkozik, vagy abból a sokból csak egyet tárgyal, de azt aztán alaposan, talán nem is érnek rá, hivatalos elfoglaltságuknál fogva áttanulmányozni; vagy ha rá is érnek s veszik maguknak ezt a fáradságot, nem értik meg tökéletesen azon oknál fogva, mert nincsenek meg az alapismereteik s nincsen gyakorlatuk. Száraz, unalmas előttük a dolog, s nincs türelmök azt bővebben tanulmányozni.

Azt hiszem, hogy azon birtokos urak, kik olvasva szerény művemet, találva érzik magokat, megbocsájtanak e nyíltságo-
mért. Nem megszólás képen, nem rosz indulatból írom e sorokat, sőt ellenkezőleg, tükröt akarok tartani elébök, hogy lássák mit tesznek, s miként kellene tenniök, hogy azt a szép, *azt a nagyon szép mezőgazdaságot virágzóbbá s ön-ön magukra jövővelmezőbbé tegyék.*

Hogy pedig mily nagy számmal vannak ily birtokosok, nem kell másra hivatkoznom, csak szaklapjainkra; pl. a »Köztelek«
kérdés-felelet-rovatában a gazdaság legelemibb dolgaira vonatkozó mily naiv kérdések vannak, még pedig nem is oly ritkán s ebben ők magok beismerik, hogy: »most vettem egy — ennyi száz holdas birtokot — de erre vagy erre nézve kérek felvilágosítást«. Ha ezt nem tudja, hogy tudjon az egy nagy gazdaságot kezelni.

Ismétlem, hogy a könyveket és szaklapokat csak átlapoz-
zák, ezt elégségesnek tartják a tanuláshoz s azt hiszik, hogy már értenek hozzá. Ha aztán kimennek a gazdaságba, hosszú szárú bagaria csizmát huznak, azzal készakarva a legnagyobb sárba mennek, mert falun s a gazdaságban »kell«, hogy az ember sáros legyen, hadd lássék meg rajta, hogy ő sokat fáradozott, hogy ő »fáradhatlan gazda«. Kritizálják a tiszt működését, — a mihez nem értenek — elégedetlenek, felpanaszol-

ják, hogy itt, vagy ott mennyivel szebb, jobb a termés, nagyobb a termési átlag, szebbek az állatok stb., de arra nem terjed ki figyelmeők — de nem is terjedhet ki, ha nem értik — hogy a mérvadó körülményeket tekintetbe vennék. Azt már elszokták felejteni, hogy az üzemtervet ők állították össze, s a gazdaság menetében a legfőbb dolgok a tiszt méllözésével, vagy akaratának ellenére, sőt sokszor tiltakozásának, daczára tétettek és vitettek keresztül.

Talán meg is jósolta az a tiszt, hogy egy vagy más dolog miként fog kiütni, de szava elhangzott a pusztában s tudva rosszul kellett neki az illető dolgot tétetni, mert a birtokos úr úgy parancsolta, aki most már szinte »gazda«. Sokszor igaz azon kifakadása az ilyen birtokosnak, hogy nyereség helyett ráfizet a birtokra. De hogyan fizetne rá, mikor olyanokat tétet, melyek homlok egyenest ellenkeznek a gazdaság természetével s a helyes kezeléssel.

Nagyon szép és dicsérendő dolog az, ha valaki, kinek van hozzá módja, szerez magának ebből a kedves hazai földből; legyen neki is része benne! s gazdának lenni is szép dolog; de ehhez a név nem elégséges s az sem elegendő, hogy valakinek a kabátján szarvasgombok legyenek s hosszú szárú bagaria csizmában járjon, hanem akkor legyen egészen *gazda*, akkor tanuljon, mert a gazdaság tudomány.

S majd ha egészen fog hozzá érteni, majd ha behatolt annak a titkaiba, csak akkor fogja látni, hogy milyen szép, milyen nagyszerű az a gazdaság, csak akkor fogja benne örömet lenni s akkor válik az jövedelmezővé is.

Az »uj földes urak« azonban — legnagyobb részben — ezt tulzásnak tartják, nem hiszik el, hogy mennyire nem értenek hozzá. Bebizonyítják azonban ezt azzal, hogy fűhöz-fához kapkodnak, egy dolgukban sem bizonyosak, mindenkitől, akivel csak találkoznak, — tanácsot kérnek. Tanácsot pedig mindig kapnak s még azt is elhiszem, hogy jó tanácsot, csak hogy aki adta, az néha mérföldekre esik a birtoktól, azt sohasem látta, körülményeit, mérvadó viszonyait nem ismeri, a földes úr pedig ezt nem tudta jól elmondani. Ha a tanácsadó pláne jó gazda hírében áll, akkor tanácsát a birtokos feltétlenül akceptálja s

kényszeríti tisztjét azt keresztül vinni, hogy pl. kötött agyag talajon, rossz takarmány termelési viszonyok mellett úgy tegyen mint az a másik tanácsolta, ki azt hitte, hogy ott vályog talaj van, jó takarmány termelési viszonyok mellett, mert a birtokos úr azt neki így mondta. Csakhogy a birtokos úr az ő takarmányát persze, hogy dicsérte, a talajokat pedig egymástól megkülönböztetni nem tudja; mert azt nem tudja, melyik a kötöttebb, melyik a kevésbé kötött agyag, vagy melyik az agyagos homok s melyik a homokos agyag stb. A márga és homokot azonban megtudják különböztetni.

Egy új birtokossal a vályogtalajról beszélve, rámutat egy sárga agyagtalajra: »Öcsém, ebből is csináltattam én vályogot, ez is jó vályogtalaj«.

Ha tehát a talajokat sem ismerik, hogy ismernék azok természetét s hogy tudnák, hogy mely talajon mit termeljenek?

Ezek a »gazdák« a vetésforgó helyességét el nem ismerik, a jövedelem állandóvá tételéről fogalmuk sincs, hanem összevissza forgatott szabad gazdálkodást visznek, nem tudva, hogy ez nagyon kétélű fegyver a hozzá nem értők kezében, melylyel sokszor nemcsak megvágják magukat, hanem eret vágnak magukon; az ő kezökben rablógazdálkossá fajul, s egyik szélsőségből a másikba esnek.

Például egy 1000 holdas birtokos, kinek szántója 520 hold egy évben közép termésnél kapott összesen 24 waggon gabonát; a rá következő évben, midőn azon vidéken még jobb termés volt, mint az előző évben, kapott össztermésül nyolcz waggont. Értelmes, igyekező gazdatisztje volt, ki jó gazda is volt, s aki mindig küzdött állandó vetésforgóért, hogy állandósítsa a jövedelmet, de ezt elérni nem tudta; hanem azon évben sokat kellett hallgatnia földes urától a kevés termésért.

Az állatokhoz annyit értenek az új birtokos urak, hogy bikát a téntől megtudják különböztetni, hanem aztán a tehén, az tehén; az mind egyforma, legfeljebb a színe különböző.

Egy másik ilyen »új földes urnak« voltak tehenei, nagyobb részben ober-innthali, továbbá berni és simmenthali, de előtte az mind csak tehén volt. A tenyészbika innthali volt s ez fedezte mind a három fajtájú tehenet. Mily utódok születhet-

nek ily keresztezés után? csoda-bogarak. Valóban is csak bogarak voltak azok, ami részint a helytelen tenyésztés, részint a rokontenyésztés következménye volt, mert a 22 db. tehén túlnyomó része inthali lévén, a bika fedezte őreganyát, anyját, sőt már leányát is. Hogy mily korcsok származhatnak ilyen, minden törzskönyvezés és szakértelem nélkül folytatott legnagyobb mérvű rokon tenyésztésből, azt elképzelni is bajos, azt látni kellett. Én láttam s kíváncsi voltam az eredményekre, azért tudom. Ennek a tisztje is sokat küzdött a tenyésztés illetén folytatása ellen; de hasztalan szólalt fel, hiába szedte elő minden ékesszólási tudományát a tenyészet feloszlatása vagy legalább — vérfelfrissítés végett — más apaállatért, mind nem ért semmit, ebből a közeli rokon korcsokból kellett tenyész bikát meghagyni. Ez azonban már nem fungálhatott sokáig, mert rohamosan oly nagy mérvű tuberkulózis fejlődött ki, hogy az egész tenyésztésen gyorsan túl kellett adni. A legutóbb meghagyott tenyész bikát, mely $2\frac{3}{4}$ éves korában javított állapotban csak 230 kgrmot nyomott, a mészáros 70 forintért vette meg.

Tessék elképzelni, mily tenyész apaállat lehetett az s mily utódokat hagy az ilyen hátra?

• Minek ily embernek a birtok, ki így tud gazdálkodni, s ennyit ért a dologhoz?!

A gazdasági tudatlanságnak ily magas foku megnyilatkozását összefont karral nézni nem lehet, nem szabad! Sürgősen kell gondoskodni oly intézményről, mely által az ily birtokosok taníttatnak és vezettetnek.

A tisztje megjósolta a korcsosodást s a tuberkulosist is, s mint fentebb mondtam, legalább új apaállatot kért; de ezt is feleslegesnek tartotta az új földes úr. Ha pedig oktatólag, felvilágosítólag szólt az ilyenek ellen a tiszt, akkor azt mondta neki a földes ura, hogy nagyon goromba, kötekedő ember. Így tehát amit a »gazda« parancsolt, meg kellett tennie.

Egy ilyen »új földes úr« 700 magyar hold szántóföldre 13 pár igát tartott, mely szántónak több mint fele, a majortól 3 km-re volt, a legutolsó tábla pedig 4 km-re; e mellett ezen

terület hegyes, helyenkint meredek s mind északi fekvésű volt, melyen a tavaszi munka is későbbben kezdhető meg.

Kiváncsi voltam, hogy azzal a kevés igával mikor lesz kész a tiszt a tavaszi vetéssel? Hát bizony az elkésett egy kicsit; de a hibás ő volt és sok szemrehányást, sőt szidást is kapott a földes urától, hogy miért nincs készen, mikor már mások régen elfelejtették a vetést?

A tiszt mindig küzdött legalább csak 20 pár igavonóért (ökor és lófogatok összesen) pedig az sem lett volna sok, de nem kapott. Neki pedig nem volt sem hatalma, sem joga az eladások vagy vételekbe még bele szólni sem, azokat egy »házi vigécz« végezte el. A több igavonó vételének megtagadását pedig azzal indokolta meg az új földes úr, hogy akkor több bérest is kell tartani s azoknak adja azt a kis jövedelmet, amit most hoz a gazdaság. Aki csak egy kicsit ért a gazdasághoz, mondhat ilyent?

Ebből gondolhatjuk, hogy ilyen birtokosoknál a tiszt helyzete is milyen lehet. Egypár vonással ecsetelem, e legutóbbi birtokosnál levő tiszt helyzetét.

A fizetésből igaz, megélhetett, de meg nem takaríthatott; s ha megöregszik, koldulni menjen? Ha tisztje egy évben egyszer elment valahová szórakozni, azt hónapokon át szemére hányta; vele azonban minden áldott vasárnap és ünnepen reggeltől-estelig kellett a határban járni (mert hétköznapon hivatala elfoglalta, de amikor ideje engedte, hétköznapon is folytak a határséták). A vasárnapi séták ellen egy ízben szólt a tiszt, mire a birtokos azzal vágott vissza, hogy erre a napra is fizeti, erre is ad neki kenyeret! Utolsó farsang keddjén, délután elment a tiszt, szomszéd községben lakó szüleit meglátogatni, kiket több mint féléve nem látott — ott a közelben. Ezt megtudva a birtokos, megtiltotta a tisztnek, hogy tudta és engedelme nélkül, a gazdaságot elhagyja. Eddig is — habár okleveles gazda volt — tiszt fogata nem volt, csak engedellemmel az ígás lovakat fogathatta be, ha okvetlen kellett; ezután azonban azt is betiltotta, hogy az ígás lovakat befogathassa, s még a gazdaság érdekében is, saját pénzén fogadott fuvarossal ment, ha kellett mennie.

A gazdaság üzemében saját belátása szerint semmit sem tehetett, előbb a földes úr fütől-fától kért tanácsot és sokszor a lehető legrosszabbat »muszáj« volt neki megcsinálni. Cselédet sem fogadni, sem elbocsájtani neki nem volt joga. Bizalmatlansága annyira ment, hogy a szakácsné és béresgazda megfizetett alattomos besúgása többet nyomott a latban, mint a tiszt legtisztább esküje stb.

Igy ment ez minden dologban; s amint hallom a tiszt meg is unta ezt a dicsőséget s mintsem hogy a gazdaság és saját kinlódását tovább tűrje, inkább ott hagyta helyét s állás nélkül maradt.

Az ilyen fajta *új földes uraknál* tehát sem a tiszt, sem a cseléd helyzete nem irigylésre méltó, ami pedig nagy baj, mert vége a kedvnek; s ha kedvvel nem teszik ezek a munkájokat, akkor nem sokat ér az egész dolog. De nem irigylésre méltó magának a birtokosnak sem a helyzete, mert az ő élete sem más, mint csupa kinlódás, törődés és töprengés, hogy miért is vette ő azt a birtokot? Szidja a jó Istent, szidja a tisztet, szidja az egész világot, csak azt nem akarja elhinni, hogy a legnagyobb baj tőle ered.

Birtokos Uraim! ha tisztet tartanak, becsüljék azt meg, az keresi Önöknek a hasznot. Válasszák ki jól a sok közül, de aztán viseltessenek is iránta bizalommal, vagy legalább előlegezzék neki azt a bizalmat, majd meglátszik az csakhamar érdemes-e erre vagy sem? A gazdaság kezelésébe pedig ne avatkozzanak, ha nem értenek hozzá; meglátják, hogy így több hasznuk és nagyobb örömük lesz a gazdaságukból.

Ha pedig az valamire vergődik, ne sajnálják tőle, megküzd az érte, s kell is neki félre tenni öreg napjaira, mert ha kiöregszik, s nem fog birni Önöknek eleget tenni, adnak neki nyugdíjat, mint az uradalmakban többnyire kapnak?

Ha pedig nyugdíjat sem akarnak adni, s meg sem biznak benne, Önök pedig nem értenek hozzá, adják bérbe a birtokot.

E két birtokos osztálynál, kissé hosszabb ideig időztem; de kellett ezt tennem, mert nagyobb a birtok, nagyobb nála a baj is, s hogy a betegség okát jobban felismerhessük, mely itt

sem más mint az, hogy: *nem értenek hozzá*. Ezeket is tehát oktatni és vezetni kell.

5. Bérgazdaságok.

Nem bocsátkozom annak a leírásába, hogy kiket értünk bérlők alatt; annyit azonban általában megjegyzek, hogy 2 féle bérlőket különböztethetünk meg; u. m. 1. azok, kiket közönségesen csak bérlőknek nevezünk s 2. a szolid bérlőket.

Sokan vannak nálunk *csak bérlők*. S ámbár csak örülhetnénk, ha egy jó, egészséges bérlő osztály nálunk is kifejlődhetnék, mint például van Angliában, az ilyenek felett azonban pálczát kell törnünk.

Annak is csak örülhetünk, ha egy hozzá nem értő birtokos, a helyett, hogy ő kontárkodik, bérbe adja birtokát. Hanem akkor ne adja annak, akit röviden csak bérlőnek nevezünk, hanem adja egy szolid bérlőnek.

E tekintetben két hibát, s pedig két fő hibát tapasztalhatunk nálunk.

Első az, hogy nincs nálunk szabályozva, ki s mily terület nagyságig lehet bérlő? Pedig nem közömbös dolog az, mint talán első pillanatra látszik.

Másodszor, hogy az a birtokos nem azt nézi nálunk, vajjon csak bérlővel, vagy pedig szolid bérlővel van-e dolga, hanem azt nézi: *ki ad többet?*

Nem gondolja meg, hogy az a szolid bérlő, ki nem csak nem zsarolja ki földjét, hanem inkább a kizsaroltat helyre hozza, sokkal nagyobb bért ad neki, mint az a nem szolid bérlő, ki egészen tönkre teszi birtokát. Nem lehet kifogás az — mint némelyik hangoztatja — hogy ez alkunál ő nem ismerheti meg, vajjon szolid bérlővel van-e dolga, vagy sem? tartsa oda neki a szerződést, melyet egy hozzá értő gazda állított össze, majd meg tudja annak a szándékát abból, hogy az elfogadja-e vagy sem? Nagyon is ki lehet ismerni ilyenkor a szándékát.

Hogy nálunk a nem szolid bérlők oly nagy számmal vannak, ennek legfőbb oka tehát birtokosainkban fekszik. Ne srófolják oly magasra a bérösszeget, hogy az a bérlő, ha azt meg akarja fizetni, kénytelen azt a birtokot nyúzni, mert hiszen neki is élni kell, befektetésének kamatozni kell, s végre nem vesztésre, hanem nyereségre kell dolgoznia. Ne a magas bérösszegre, hanem a jó szerződésre nézzen a tulajdonos.

Sokszor azonban oly szerződést olvashatunk, hogy nem tudjuk nevensünk-e, vagy szánakozzunk. Egyikben láthatjuk, miként igyekszik birtokos és bérlő egymást kijátszani; másikban ép ellenkezőleg azt látjuk, hogy mily szabad keze s mily tág tere van egy lelketlen bérlőnek a visszaélésekre stb. Minél erősebb az oktalan megszorítás, annál lelketlenebb a bérlő.

Ne féljen tisztelt olvasóm, ily bérlőnek sem majorjába, sem gazdaságába nem vezetem.

Nagyon jól ismerjük ezeket mindnyájan, fájdalom, gyakran van alkalmunk ilyeneket látni, s azt hiszem, hogy velem együtt szeretnének az ilyenek részére minden nap 25 botot kiolvasni, úgy — olvasatlanul.

Ilyeneknek kell oktatás és vaskezü vezetés, szigorú felügyelet mellett. Ilyen bérlők *a gazdasági felügyelők feltétlen fennhatósága alá rendelendők s szigorú kötelessége legyen ezek gazdálkodását ellenőrizni.*

Ilyen bérlők nemcsak mostohán bánnak azzal a földdel, nemcsak zsarolják azt a talajt, hanem valósággal gyilkolják azt.

Ezeknek ellentéte *a szolid bérlő*, aki a birtokot úgy tekinti, mintha sajátja volna, azt lelkiismeretesen kezeli s igyekezik annak termőképességét mindig jó erőben fentartani. Ilyen bérlőket kívánok, s szivesebben láthatjuk őket a láthatáron, mint a hozzá nem értő földbirtokosokat. De sajnos, nálunk csak a láthatáron vannak ilyenek. Számuk azonban szaporodni fog, ha szahályozva lesz, hogy ki lehet s mily terület nagyságig bérlő s ha gazdasági felügyelők lesznek.

Ezek szaporodása fogja mutatni és igazolni, hogy birtokos osztályunk mennyire nem ért a gazdálkodáshoz, mert aki ért hozzá, az maga gazdálkodik, aki pedig nem ért hozzá, majd meg találja betegségének orvosságát a szolid bérlőben.

Különös valóban, hogy közép birtokos osztályunk, a jelen gazdasági rendszerük mellett jobban nem karolja fel a szolid bérlőket. Nem teszik azonban azért, mivel nálunk az a szokás divik, hogy csak akkor adja birtokát bérbe a tulajdonos, mikor már nem jó lábbon állnak dolgai. Tehát, hogy ezt palástolja, inkább kinlódik tovább, míg végre is kiűt a szög a zsákból, s akkor tönkre ment a zsák is. Van rá elegendő példájuk, hogy így jobban boldogulnak, mert például az a birtokos akár saját, akár tisztai kezelés mellett mondjuk például 6—7 koronát produkál holdankint, a bérlő pedig ad 10—12 koronát, minden esetre tehát előnyösebb reá nézve, ha egy szolid bérlőnek bérbeadja, mert jövedelme is több s gondja sincs.

De ez viszont igazolja azt is, hogy az a birtokos nem ért a gazdasághoz, mert az a bérlő többet is ad, mint ő produkált, meg is él rangjához illő módon, félre is tesz gyakran annyit, hogy megveszi ugyanazon birtokot. Világos tehát, hogy a kezelésben volt a hiba. Azonban míg ez egyrészt előnyös a mezőgazdaságra, másrészt nem előnyös a magyarra, mert így módon nagyon sok birtok bevándorolt idegenek kezére jut s így pusztul a közép osztály.

Rajtok függ tehát, hogy megmentsék magokat, s e munkájokban nagy, igen nagy segítségükre lesznek a gazdasági felügyelők.

Mindezekben végig jöttünk a legkisebb gazdaságainktól föl a nagy birtokig, az uradalmak határáig. Mindegyik osztályban lehet látni szép, jól kezelt s jövedelmező birtokot, — mert hiszen még a sivatagban is vannak oázok — nagyobb része azonban elhanyagolt, rosszul kezelt s kevés jövedelmet hajtó. Miért ne lehetnének ezek is oly szépek és jövedelmezők? Rajtunk függ, hogy olyanok legyenek!

Ha ezek területét összeadjuk, nagyon nagy terület jön ki vég összegben s így nagy azon összeg is, mely elmarad — még

pedig évenként marad el — ezek rossz kezelése folytán, melyet megmenthetünk. Rajtunk függ, hogy megmentsük.

Annyi s annyi mód és alkalom van a boldogulásra, csak ki kell nyújtani annak a gazdának a kezét, hogy ezeket megragadja. Kell valakinek lenni, aki serkenti azt a gazdát, mutatja kezének az irányt, hogy merre nyujtsa ki a jövedelem után, s kinyitja szemét, hogy jobban lásson, mert hogy a mezőgazdaság el van maradva — az egypár hanyagságból eredő esetet levonva — az e téren való tudatlanság az oka.

Több világosságot!

De hogyan nyujtsuk a világosságot, hogyan oktassuk?

Mindjárt megfelelek rá, csak előbb azt kérdem, hát nincsenek a gazdák oktatva és vezetve a mezőgazdaság terén? De igen vannak, hanem ezen oktatás nem elégséges, mert részint lassú, részint egyoldalú, részint költséges s a reá fordított kiadás nincs arányban az elért eredménnyel.

Mielőtt tehát a jobb oktatási móddal foglalkoznánk, lássuk előbb a most fennálló ez irányú intézményeket.

A gazdasági tudomány általánosítására irányuló intézmények.

A mezőgazdasági tudomány fejlesztésére s általánosítására, hogy az a nép legsóbb rétegébe is eljusson, úgy a kormány, mint egyesületek tettek intézkedéseket, melyek már rövidebb-hosszabb idő óta fennállván, eredményeik szemeink előtt vannak s láthatjuk az általuk elért haladást, minélfogva mondhatunk róluk ítéletet.

Egyike volna ezeknek a *földmives iskolák* felállítása. Azonban ez egészen czélt tévesztett, mert aki földmives iskolát végzett, az mind, valamennyi a legkisebb állás, amit kíván, az *intézői* állás. Olvashatjuk szaklapjainkban az ajánlkozásait, hogy milyen állásra aspirálnak. Egyik pláne kiírta, hogy »földmives iskolát végzett egyén jószágigazgatói állást keres«. Dol-

gozik bennök az ambíció, amiben van is valami igazuk, mert dicséretére legyen mondva a földmives iskoláknak, sok jó gazda kerül ki onnan s a jobb tehetségűek között akad olyan, aki nagyobb gazdaság önálló vezetésében is beválllik. Többet ismernek ilyenent. Eredeti célja az volt, hogy a földmivesek fiait kisebb gazdaságok vezetésére kiképezze, s jó munkafelügyelőket és majoros gazdákat adjon. De bizony — talán egy-két jobb módú földmives fiút leszámítva — az egy sem megy béresgazdának, hanem gazdatisztnak.

A földbirtokos osztálynak pedig nagy része, még most sem tud különbséget tenni a földmives iskola és gazdasági tanintézet között, csak bizonyítványt lásson, s akkor mindjárt »végzett tisztet tart«.

Ez tehát célját túllépte s így jó volna talán elnevezését is megváltoztatni.

Ennek elhagyásával, fenntebb említett ez irányú fontosabb intézmények:

- a) a gazdasági egyesületek,
- b) a gazdasági tanácsadó bizottságok,
- c) vándortanítók s előadások,
- d) az állattenyésztési felügyelők,
- e) a gazdasági ismétlő-iskolák,
- f) s részben a legujabban megindult tejszövetkezetek létesítése.

Lássuk ezeket egyenkint.

a) **A gazdasági egyesületek** létesítése egyike a legrégebb ez irányú intézményeknek és több megyében (pl. a Békés vagy Nyitra megyei stb.) vagy egyes vidékeken nagyon szép eredményeket mutathatnak fel. Működésük tehát nagyon üdvös s dicséretre méltó, különösen ott, hol tevékeny és szakemberek állanak az élén. Sok megyében azonban épen csak hogy léteznek.

A gazdasági egyesületek hatása azonban inkább a nagyobb birtokoknál nyilvánul s nagyon csekély az, mely az alsóbb rétegekig is kihat. Mind az által — illetve mert a nagyobb birtokokra hatnak oktatólag, nemcsak fentartandók, hanem szigorubb felügyelet mellett fejlesztendőek. Azért tehát nagyobb gond for-

ditandó a vezető emberekre, titkárokra, mert ezektől függ a gazdasági egyesületek életre valósága és haszna, amint ezt láthatjuk is.

b) A gazdasági tanácsadó bizottságokról is csak röviden szólok daczára ezen intézmény kitűnő voltának. Hanem ezek a kis- és kis közép gazdák kihagyásával csak a nagyobb birtokoknál működnek s üdvös hatásuk csak itt érvényesül, ha érvényesül. Azért mondom feltételesen, mert akik adják a tanácsot, azok kitűnő szakférfiak, hanem akiknek adják, azok nem értik meg. Elfogadják azt, helyeslik, de mikor elmegy a tanácsadó, nem tesznek a szerint, mert nem tudnak s lépten nyomon megakadnak. A nagyobb birtokon is tehát ezen intézmény is csak akkor érvényesül, ha lesz gazd. felügyelő, ki a birtokost a nyert tanács szerint tovább vezeti.

Hogy ezen oktatásra és vezetésre mily szükség van, azt hiszem legjobban bizonyíthatják ezen gazd. tanácsadó bizottság tagjai, kik sokfelé meghivatnak s gyönyörű fekvés, jó talaj mellett mily elhanyagolt állapotokat láthatnak, melyet mind csak az okoz, hogy nem tudnak hozzá? Azt hiszem sokszor megbotránkoznak a látottak felett.

c) Vándorelőadások szakférfiak *a vándortanítók és tanárok* által tartatnak.

Ezen intézmény is helyes és szép annál is inkább, mert ez nem úgy mint a két előbbi, hogy csak a nagyobb birtokra van hatással, hanem a vándor előadások célja főképen a kis gazdákat oktatni a célszerű és jó gazdálkodásra.

A gazd. vándorelőadások megyénként 1—2 községben évenként egyszer, legfeljeb kétszer tartatnak csekély számú közönség, leginkább csak az előjárósági tagok előtt, kik hivatalból vannak jelen s legfeljebb még 1—2 sógor vagy koma jött el, kiket a bíró uram meg tudott fogni, hogy hát mégis többen legyenek, mert: »urak jönnek a városból, akik valamit beszélni fognak«. Hogy miről lesz a beszéd, azt nem tudják; s azon hiedelemben, hogy talán ismét programm beszéd lesz, amikor inni is lehet, első alkalommal csak többen *«felülnek»*; második alkalommal azonban már kötéllel sem lehet fogni hallgatót.

Tudok egy-két kivételt, de az elenyészőleg csekély s ez is csak nagy községekben történik meg, de ezekben is, a község nagyságához mérten, hány gazda jelenik meg? Tudják ezt legjobban azon vándortanár urak, kik ily vándorelőadásokat tartanak.

Az ott megjelent egy-két gazda sem mondja el a többinek, hogy ő mit hallott, mit tanult ott, mert nem tud mit elmondani, mivel nem maradt a fejében semmi.

Ha még oly kitűnő szónok, s még oly kitűnő gazda is az a vándortanár, ugyan hogyan mondhatja el legfeljebb 2 óráig tartó beszédében az egész mezőgazdaságot, hogy abban minden benne legyen s hogy az a kis gazda azt meg is értse? Olyan nagy dióhéj nincs, amibe ez mind bele fér. Mit tanulhat ebből az a kis gazda, ki hallott mindenből egy keveset, s abból oly chaosz lett a fejében, hogy tulajdonképen nem tud semmit sem.

Ha pedig a vándortanár felosztja több részre az előadását s egy alkalommal csak egy féléről beszél bővebben s ezt folytatja az egész mezőgazdasági tudományon át, mire a végére ért, akkorára a kis gazda az elejét elfelejtette, mert a kezdet és végelődás között évek mulnak el. Azonkívül minden előadáson az a kis gazda nincs ott, sokat nem hallott s így az összefüggést nem találja meg az egyes művelési ágakra vonatkozó előadások között. Pedig minden előadáson nincs ott az kis gazda, mert a legjobb akarata mellett akkor talán végképen nem lehet ott; legtöbb esetben azonban nem akar elmenni. Érti ő a tudatlanságát, azonban szellemi kincsek után nem vágyódik, neki anyagi kincs kell.

Aki nem ismeri a nép minden rétegét, talán el sem hiszi, hogy ez így van; pedig így van. Például egy ily vándorelőadáson a második alkalommal már csak a jegyző, pap és bíró volt jelen, no! meg az elmaradhatlan kisbíró.

Könyveket, népszerű füzeteket is osztanak szét ilyenkor a vándortanárok (az erdélyi gazd. egyesület kitűnő kiadványait) melyekből bizony sok képzett, öreg gazda is tanulhat; de ez is kárba veszett költség.

A könyveket átadják a jegyző vagy bíró urnak szétosztás végett s oly utasítással a kis gazdákhöz, hogy amint egyet elolvastak, cseréljék ki egymás között. Dehogy cserélik! el sem mennek érte a jegyző vagy bíróhoz, hol aztán azok évekig hevernek a »stellázin« vagy a ládában, míg valami más célra felhasználtatnak. A kis gazda pedig azt mondja: »Én nem érek rá olvasni«.

Mondjuk azonban azt, hogy ott volt az a kis gazda minpen előadáson, figyelt oda, s meg is tartott valamit a fejében abból a sok jóból amit hallott; midőn azonban az ott hallott újjításokból valamelyet keresztül akar vinni s hozzá kezd, akkor már felakad, s hol jár már akkor az a vándortanár, akihez ő elmehetne megkérdezni, hogy most már mit csináljon, hogyan folytassa? Tovább menni nem tud, a szomszédjai kinevetik s így a pirulás mellett esetleg kára is van valamelyes befektetéssel, amit aztán nem szerezhethet vissza. Így tehát tudatlanságával párosult félszeg munkájáért szidja azt, ki őt arra tanította, azt azonban elhinni nem akarja, hogy az jót akart neki.

A következménye az ilyen dolgoknak aztán az, hogy többé nem mer újjításokhoz fogni, sőt okulva az ő kárán, szomszédjai sem mernek semmi ujhoz hozzá fogni. Marad minden a régi, s nem értünk el semmit.

Egészen másként állana a dolog, ha az, ki őt arra tanította, ott közelében volna, gyakrabban felkeresné s a kihez ő is bármikor bizalommal fordulhat útmutatásért, szóval *aki azt a kis gazdát gyakorlati uton oktatja és folyton vezeti.*

A vándorelőadások megyénként csak egypár községben tartatnak, s rendszeren a vagyonosabb községekben, a szegényebb és kisebb községek mellőzve vannak. Hát ezekben nincsenek kis gazdák? Hiszen éppen ezekre férne rá jobban a tanítás, hogy jobban boldoguljanak.

Amint van ez a mezőgazdasági vándorelőadásokkal, éppen úgy van ez az egyes szakelőadásokkal, például a méhészeti vagy baromfi tenyésztésiekkel is.

Az államnak sokba kerülnek ezek a vándorelőadások, azt azonban láthatjuk, hogy az eredmény nincs arányban a költ-

séggel. Bármily szép legyen is tehát az eszme — s arról is meg vagyunk győződve, hogy jó akaratnak a jele — hanem nagyon hosszú idő múlik el, míg ennek érezhető hatása lesz mezőgazdaságunknál.

d) **Állattenyésztési felügyelők.** Ezen intézményre is azt kell mondanunk, hogy helyes és üdvös s eredménye is van, az tagadhatlan, de nagyon lassú s a nép nem érti meg. E mellett nagyon egyoldalú, amennyiben csak az apaállatok beszerzésére irányul működése, hanem a földmivelést s az állattenyésztésnél oly fontos takarmánytermelést, sőt magát a tulajdonképeni tenyésztést is teljesen érintetlen hagyja.

Bármily jó fajtájú és bármily szép tehene is legyen valakinek, annak a látásából meg nem él, ha azt helyesen tenyészteni és kellőleg takarmányozni nem tudja, s így a jó tenyészanyag a hozzá nem értő tudatlan kis gazda kezében tönkre silányul.

Az állattenyésztési felügyelők működése az, hogy jó apaállatokról gondoskodnak, azokat ajánlják egyeseknek vagy községeknek, valamint jobb hírű magántenyésztőknél a bikákat, kosokat, kanokat megvizsgálják, azokról tenyész igazolványokat adnak, s azok aztán jó drágán elkelnek. Ezekben aztán hányszor s mily nagyon csalatkoznak. Egy ilyen eset volt a következő.

A község jelentkezett a felügyelőnél tenyészbikáért. Ez ajánlott egy jó fajta (simmenthali) bikát, ára 300 forint volt, de mivel ez messze esett, a község előljárói nem mentek oda, hanem feltétlenül megbizva a felügyelőben, kérték őt, hozassa el nekik a bikát, vasúton utánvétél.

A felügyelő — ki a bikát nem is látta, hanem ismerve a magas állású úrnak híres tenyészétét, s ez alapon a nála tett bejelentés folytán merte ajánlani — irt a tulajdonosnak a bikáért, mely a vasúton csakugyan meg is érkezett. Kifizették s 2 lánczon vezetve, majdnem zeneszóval kísérték a faluba az állomástól; kirukkolt a falu apraja-nagyja bámulni a híres bikát. Másnap szükség volt a funkciójára. Az előljáróság valamennyi tagja ünnepélyesen megjelent erre az alkalomra, megbírálni a bika képességét. Kieresztkik tehát, s az neki szalad a falnak, oly erő-

vel, hogy még az istálló teteje is ingott bele, hanem az üzedő tehénre rá sem nézett. Eleinte nem tudták ezt mire vélni; de később rájöttek, hogy nagyon egyszerű oka van ennek, t. i. a bika mind a két szemére vak.

Sok szaladgálásba és költségbe került a községnek, míg a bikát vissza tudták vétetni s a 300 forintot megkaphatták. Vett aztán maga a község jobb s olcsóbb bikát.

Egy másik község 160 forintért vett a közelből egy bika borjút, hogy ők nevelik fel s így olcsóbb lesz nekik a bika, mely a legmelegebben volt ajánlva. Rövid időre rá métyelben elhullott. Ha nem lett volna nekik oly nagyon ajánlva, nem vették volna meg; de így nem volt sem bika, sem 160 forint, mely ott veszett.

No, de ezek oly eshetőségek, melyek a legnagyobb elővigyázat mellett is megtörténhetnek. Nem is ezen intézmény helyességének megdöntésére említem fel, hanem csupán annak illusztrálására, hogy ez sem egészen megbízható, s az állattenyésztési felügyelők intézményének fennállása mellett, nem volna szabad ilyen eseteknek oly gyakoriaknak lenni, mint a mily gyakran előfordulnak.

Sokkal nagyobb hibák azok, melyek az apaállatok kiválasztása és ajánlása körül történnek.

Megnézi a felügyelő a bikát, s látja, hogy pl. simmenthali, ennek minden jellegét magán viseli s kiadja a fedeztetési engedélyt, mint ilyen fajtára, s jegyzékbe véve, mint ilyen fajtát ajánlja; pedig az a bika csak félvér, mely jó átörökítő képességgel bíró apától származott, s így jól sikerült félvér. A felügyelő nem nagyon kutatja, a származást, csak az egyedet vizsgálja.

Ilyen volt a fentebb említett eset, melynél a jól sikerült félvér simmenthali bika anyja berni tehén volt s ez egy tiszta simmenthali tenyészetbe került jó drága áron. A visszafajtázásokkal mennyire elronthatja majd ez ott a tisztavérű tenyésztést?

Ha községek fordulnak az állattenyésztési felügyelőhöz bikáért, ajánl nekik jót és jó fajtájut, de nem veszi figyelembe, vagy nem tanítja ki őket, hogy egy községben sok mindenféle fajta tehének vannak, melyek mindegyikékez a bika lehetetlen

hogy bevállják, mert gyakran ellentétes fajtájú és tulajdonságaik párosodnak s így utódjaik nem lehetnek megfelelők. Oly esetekben, midőn berni s pinzgau-i félvér közé simmenthalit kevernek, még nem baj, mert jó *tájfajták* létesülhetnek; sokkal nagyobb baj volt az, midőn berni és simmenthali félvér, inthali bikával fedeztetett, illetve a tenyésztés ez irányban folytattatott. Hogy lehetne ily keresztezés után jó eredmény?

Sok, még cifrábbnál, cifrább esetet hozhatnék fel, melyek megtörténtek, a melyeknek azonban megtörténniök nem lett volna szabad, ha állattenyésztési felügyelők vannak.

A most elmondott dolgokkal nem akarok én az állattenyésztési felügyelők érdemeiből levonni, elismerem igyekezetüket, kalapot emelek tehetségeik előtt annál is inkább, mert a hiba nem bennök, hanem részint a gazdáknak, részint a rendszerben van.

Hibásak a gazdák, mert nem vallanak be mindent, talán éppen a legfontosabb dolgokat elhallgatják, vagy egyenesen eltagadják, ez a felügyelő pedig nem lehet gondolat olvasó! Hibás, vagy talán inkább hiányos a rendszer, a mennyiben egy-egy ily felügyelőnek oly óriási kerülete van, hogy azt nem ismerheti, egy év alatt be sem járhatja, tehát kellőképen nem is ügyelhet fel. Ha kisebb kerülete volna, ismerné jobban a viszonyokat, s nem fordulnának elő a fentebb elmondottakhoz hasonló ferdeségek. Ez pedig sokba kerülne s az egyoldalú eredmény nem volna arányban a költséggel.

e) **A gazdasági ismétlő-iskolák** létesítése egyike az ez irányú legujabb intézményeknek s ámbár még csak gyermekkorát éli, még sem elhamarkodott dolog, ha bővebben foglalkozunk vele. A gyermeket is szoktuk figyelni, vajjon mi válhatik belőle? mert ha valami iránt van benne tehetség, kipattan annak a szikrája belőle még ideje korán. Ilyen gyermek még a gazdasági ismétlő-iskola is, melyből azonban szikrákat én nem látok kipattanni. Aggályaim vannak iránta, pedig az eszme oly szép, oly helyes, a milyen éppen a nép fiainak *kell*, hogy már gyermek korában szeresse meg és tanulja meg jövőendő életpályáját; nagyobb szüksége lesz neki arra, mintha azt tudja, hogy méh nagyságú kolibrik is vannak a világon s tudja, hogy Madagascár nem

Grönlanddal határos. Az ő általános műveltsége ezt nem fogja megkivánni soha.

A mi földmivesünknek a fia ismerje vallását, tudjon irni-olvasni és tudjon számolni. A tudományból elég neki ennyi; hanem e mellett értsen a mezőgazdasághoz, ezt tanulja s főképen csak ezt tanulja az iskolában is már gyermek korában, mert ha ott jól megtanulja, meg is tartja eszében. De most 1—2 év alatt elfelejti az ikes ragozás szabályait s nem tudja megmondani, hogy hányféle mondat van. Ne kinozzuk tehát ezzel; tud ő magyarul s fog is tudni, habár talán irodalmilag nem helyesen, de azért jól megél, ha ért ahhoz, ami a főfoglalkozása.

A gazdaságnak az iskolákban való, s minél szélesebb alapon történő oktatását czélozza maga a vallás és közotatásügyi Miniszter úr is, ki a «Néptanítók Lapja»— 1902 évi 1-ső számában mondja, hogy ezen oktatás:» az ifjuságnak olyan elméleti, főleg gyakorlati ismereteket nyújtson, a melyekre népünknek jövő életfoglalkozásában szüksége leend.»

«Olyan ismereteket adjon, melyek az élet nehéz viszonyai között, a nép küzdelmes munkájában, megélhetését megkönnyítik, boldogulását előmozdítják.»

Ugyancsak ezen Miniszter úr adatai szerint eddig van 1560 gazdasági ismétlő-iskola, melyekre a folyó 1902-ik évre 150.100 koronát fizet ki, pepig:» ezek dologi és részben személyi szükségletei felől az érdekelt községek, a tanítók gazdasági kiképzése felől pedig a földmívelési Minister Úr gondoskodnak.«

Tehát a gazd. ismétlő-iskolák sokba kerülnek az államnak is és a községnek is; pedig: »ezen iskoláknak igen érezhető hiánya, hogy a gazdasági tárgyak tanításához szükséges taneszközök hiányzanak.« E célra a Minister Úr 4000 koronát irányoz elő.

A fentebbiekből tehát az a következés is folyik, hogy a községeknek is legalább 150.000 koronába, ha nem több benne van ezen intézmény s így a folyó évben 300,000 koronán felül adunk ki reá. Majd nem fél millió korona! Ennyibe

azonban egészen benne van, ha mindent összeirunk, feljegyzünk, ami e célra fordítatik. Hiszen még csak 1560 községben van, s ezek között van sok olyan, mely csak a legközelebb elmúlt időben állította fel ezen iskolát s ezen előirányzatban erre nincs is számítva. Mire ezen 1560, vagy mondjuk majd 2000 gazdasági ismétlő-iskola teljesen be lesz állva, legkevesebb 1 millió koronába kerül. Hol vagyunk még e majdnem 16 ezer községhez! Ha a még hátralévő 14 ezer községben is lesz ily iskola, akkor körülbelül 6 millió koronába fog kerülni az országnak — évente.

Azt kérdem most: az ettől remélhető eredmény behozza ezen évi kiadást?

Nem!

Ezek az én aggályaim, melyekhez még a következők is járulnak.

Ezen évi kiadás soha sem fog megállapodni, ez mindig fog még új és új kiadásokat vonni maga után, ez egy kielégithetlen *moloch* lesz!

El fogjuk érni a fentebb kihozott óriási évi kiadást s mégis sok községben mily kezdetleges állapotban lesz majd az a gazd. ismétlő iskola (erről később még szólok.) sőt egyáltalában nem lesz. Ezzel is úgy leszünk, mint a gazd. vándor-előadásokkal, hogy a kisebb és szegényebb községeket a vándortanárok kifelejtik. A gazd. ismétlő-iskolák is a kisebb és szegényebb községekben soha sem létesülhetnek, mert a község nem bír meg semmiféle hozzájárulást, az állam pedig nem viselheti az egész kiadást, az sem bírja. Pedig ezen községekben is vannak kisgazdák, még pedig szegény kis gazdák s épen ezeknek van legnagyobb szükségük az oktatásra.

Fentebb azt mondom, hogy sok helyen — a nagy kiadás mellett is — kezdetleges állapotban lesz a gazd. ismétlő iskola. Ennek igazolására két esetet hozok fel.

Eddig is volt minden iskolával kapcsolatban a mezőgazdaságnak egy ága, a fatenyésztést czélozó *faiskola*. Költöttek rá községek, költött rá az állam, sokba került, s az eredmény semmi.

Egy pár dicsérendő esetet kivéve, végkép semmit sem látunk. De ezen dicsérendő tanítók a kitűzött jutalmat meg is kapták.

Minden községnek kell faiskolát létesíteni, erre minden községben megis van a terület, és minden tanítónak kötelessége a faiskolát kezelni. (Egyes kivételek vannak, hol más kezeli; de ez jellemző az illető községbeli tanítóra.) Minden község költségvetésében, sőt az a baj, hogy pénztári kiadásában is, évről-évre ott szerepel egy tétel 20—60 korona összeggel, — néha még többel is — mint «*faiskola költsége.*» Nézzünk szét, hol és milyen faiskolát látunk?

Igazán pirulni kell ön-ön magunk előtt, ha ezt látjuk. Sok rendelet kell szárnyra, sok «*kerületi faiskola felügyelő*» utazik egyik községből a másikba, sok kiadás adatik ki e célra, még sincs semmi eredmény.

Az okát megtudjuk, ha elmondok a sokból egy esetet.

Ismerek egy tanítót, — aki pedig általánosan jó tanítónak van kihiresztelve, s *elismerő okleveleket* és jutalmakat is nyert — 29 évig egy helyen működven, az egész 29 esztendő alatt faiskola kezelő volt, évi 30 korona honorárium mellett s e mellett a község pénztárából 30—40 korona adatott ki a faiskolára.

Az eredmény az volt, hogy ezen nagy összeg mellett s ezen hosszú idő alatt, az a tanító egyelten egy, ismétlem *egyetlen egy* ojtványt vagy vadonczot nem adott el, nem ültetett ki, szóval nem tudott felmutatni, nem produkált. Ily hanyag ember volt ez a tanító.

Ha tehát 29 év után az a tanító egy nemes galyat nem képes felmutatni, képzelem mily jó parasztgazdát fog az nevelni a gazdasági ismétlő-iskolában?

Felhozok egy másik esetet. A községben létesítették a gazdasági ismétlő-iskolát. A plebános, mint iskolaszéki elnök, felszólít egy ott lakó okleveles gazdász, — hogy mint szakember — nem vállalná-e el az oktatást évi 100 korona honoráriumért.

Miután ez hajlandónak nyilatkozott, elmegy a tanfelügyelőhöz megbeszélni a dolgot. A tanfelügyelő azonban nem

fogadta el a szakembert, okul azt hozván fel, hogy első sorban a tanítóknak van ez feltartva s csakugyan a tanító lett a gazdasági ismétlő-iskola professora, évi 100 korona honorarium mellett.

Ismerve a tanító ügybuzgalmát, általános volt a kíváncsiság és érdeklődés az intézmény iránt, mely azonban nagyon lelohadt, mikor a valóságot látták. Ősszel a takarmány répáját tisztították a tanulókkal a professor úr, majd sárgarépat — petrezselmet ásatott velök, káposztáját tapostatta hordóba, télen át a tengerijét morzsoltatta, szecsát vágatott, stb. dolgokat végeztetett magának, mi által ő egypár korona napszámot megtakarított és 100 koronát is kapott; de mit tanultak ebből a tanulók? hiszen ezen munkákat ők tudták! de azért hűségesen elvégezték, mert azt hitték, hogy ők annak az elvégzésére vannak oda rendelve.

Tisztelet a kivételeknek, az ügybuzgó, lelkiismeretes tanítóknak, akik értenek is a mezőgazdasághoz, ezek másképen fognak tenni e téren is.

Hanem — fájdalom — a tiszseletre méltó tanítói karban is találunk a fentebbiekhez leirt anyag példányokat s azért nincs erős bizodalom a gazdasági ismétlő-iskolák mai rendszerében, mert ugyanazon anyag tanítóra lesz bízva, ki 29 évig egy nemes galyat nem tudott előállítani s ugyan olyanra lesz bízva, aki eddig ennek a hitvány kis faiskolának sem tudott megfelelni, s aki csak az ő répáját tisztítja s tengerijét morzsoltatja le a tanulókkal.

Nem bízom még azért sem, mert a tanítói kar még gyenge a mezőgazdaságtanban, s így nem is lehet oly rossz néven venni, ha nem tudnak e kivájalomnak megfelelni, mert nem szakemberek.

És még egyet említek fel. A tanfelügyelők sem szakemberek a mezőgazdaság terén. Ők mindig nagyobb súlyt fognak fektetni, amint most is fektetnek, az egyéb elméleti s a népiskolákból egészen kiküszöbölhető tantárgyakra, mint a mezőgazdaságtanra, ez mindig csak »szükséges rossz« lesz a népiskolákban.

Tagadhatlan, hogy aránytalanul nagyobb eredményt érnek el azon nagyobb községek, melyek helyesen fogva fel a gazdasági ismétlő-iskola intézményét, külön tanítói állomást rendszeresítettek e célra, melyen szakember működik megfelelő területtel. Ezt azonban minden községnek vagyoni viszonyai nem engedik.

El kell ismernünk az intézmény üdvös voltát s a jó akaratot a kormány részéről, midőn ez eszme megvalósításán munkálkodik s köszönetet kell érte mondani a kis gazdák nevében annál is inkább, mert azt nem mondhatjuk, hogy teljesen eredménytelen lesz. Tagadhatlan, lesz jó hatása, különösen a hol a tánító hozzá fog a dologhoz, de az eredmény nagyon lassú lesz s általában véve az egész intézményt, az eredmény nem lesz arányban a költséggel. Nem pedig azért, mivel az ifjú nemzedék fog valamit tanulni s fog is valamit tudni; hanem mikor azt érvényesítenie kellene az ő kis gazdaságában, akkor ott van az atyja a háta mögött, mert még az a gazda, s rászól, hogy ne tanítsa a tojás a tyúkot. Tudjuk, hogy az a kis gazda — kevés kivétellel — ellensége az ujjításnak, pláne, ha az még valami kiadással is jár. Ez még sok tanultabb öreg embernek is rossz, az emberi gyarlóságból vagy talán hiúságból eredő — természetete, hogy a fiatalabbról nem akarja elhinni, hogy az okosabb nálánál; annál jobban nyilvánul ez a tanulatlan kis gazdánál, ki az ujjításban még kevésbbé hisz s konokul ragaszkodik az ő ősi szokásaihoz, mert az öreg apja is úgy csinálta, mégis megélt. A fiának tehát úgy kell tenni, a hogy az apja, a gazda — parancsolja. Mire ő lesz a gazda s átveszi kis gazdaságát, akkorára visszaesett az öreg szokásokba s úgy csinálja tovább a dolgot.

Valami nyomot talán hagyott lelkében a tanítás s ő majd nem lesz oly süket, ha az ő fia fog neki adni tanácsot, hanem addig hosszú idő mulik el s nem lesz teljes még akkor sem a tanulni vágyás hajlama. Három-négy emberöltő mulik el addig, míg csak részben érvényesülhet a gazdasági ismétlő-iskolák hatása. Gondoljunk csak vissza, mily régen van gazdasági akadémiánk s intézeteink, honnan mennyi jeles gazda kerül ki, kik elárasztják az uradalmakat és nagy gazdaságokat,

s mégis, kifogástalan ezek kezelése? Pedig ezeknél sokkal kedvezőbb az eset, mert intelligens ember áll szemben intelligens emberrel. Annál lassabban fog menni ez az alantabb eső rétegekben, mert egypár emberöltő kell, míg az a kis gazda acclimatizálódik ehhez.

A gazdasági ismétlő-iskolák fenntartandók s fejlesztendő is a következő alapon:

Első feltétel, hogy a tanítóképzésekben a mezőgazdaságtan szélesebb alapon taníttassék, hogy a tanítók mikor onnan kilépnek, többet értsenek a mezőgazdasághoz és ne csak egy-két hónapos póttanfolyamokon tanulja, aki akarja. Ez csak félmunka, a félmunka pedig sohasem ért sokat. Csak kipróbálkozás lesz egész működésük e téren.

Továbbá minden népiskola mellett legyen a község vagyoni viszonyai s az iskola nagyságához mérten egy-pár holdas gazdaság, melyen az a tanító is nyerjen egy kis működési teret. Minden községnek — mint erkölcsi testületnek — úgy is van ingatlan birtoka, ebből hasíttassék ki ezen terület. Ezen gazdaságot a tanító kezeli *a gazdasági felügyelő* útmutatása szerint, s a birtok jövedelméből első sorban a szükséges beruházások eszközöltetnek, a felmaradó összeg pedig a község pénztárába, vagy más meghatározott célra fordítatik. Ennek ezer helye is lesz, hova az elhelyezhető. A tanító tehát a gazdasági felügyelő fenhatósága alá tartozik s a birtokról annak számadást átadni köteles.

A mezőgazdaságtan pedig legyen a népiskolában mindennapi kötelező és főtantárgy, minden tanulóra, legyen az fiú vagy leány. Ha az idő engedi, a tanulók kint foglalkozzanak a gazdaságban a tanító személyes vezetése és felügyelete alatt s csak ha ott nincs dolog, vagy az idő nem engedi a gazdaságban lenni, akkor szorúlnak az iskolába a tanulók az elméleti oktatásra. Jut nekik elég idejük erre is, mely alatt megtanulhatják azt a keveset, ami nekik a tudományokból szükséges, hogy tisztességes, becsületes, szorgalmas emberek, *de jó gazdák* lehessenek az életben.

Mindjárt kis korában nyerjen az a kis gazda gyermeke, az ő felfogásához mért elméleti oktatást és az ő erejéhez képest foglalkozzék a gazdaságban, kint a szabadban, ami csak játék lesz neki, edzi testét, erősödik, nem csenevészedik el. Így játszva sokkal szivesebben és jobban tanul. Milyen örömmel, milyen kedvvel dolgozik az a kis gyerek! láthatjuk ezt, ha 6—7 éves gyerekeket veszünk fel napszámba, az ő erejüknek megfelelő munkához.

A hat év végén az ismétlő-iskolába is köteles járni az a gyermek, amikor már nagyobb, nehezebb munkát végezhet, s jobban is megérti amit tanul.

Amint pedig innen kikerült, nem lesz magára hagyva az ő kevés tudakosságával, akkor átveszi további vezetését és oktatását a *gazdasági felügyelő*, aki nem engedi őt elveszni, s akihez ő is bármikor bizalommal fordulhat tanácsért.

Ily oktatás mellett, az a kis gazda gyermeke, igaz, még nem lesz okleveles gazda, de nem is kell annak lennie; hanem már első érintkezésünk alkalmával, az *abc*-vel kezdjük abba a leendő kis gazdába beleoltani a tanulás és haladás vágyát s ez fogékony elméjében s még romlatlan, tiszta lelkén marandó nyomokat hagy, gyökeret ver benne, sőt vele nő fel azon tudat, hogy neki a tanultakból haszna van, hogy azután boldogul és vagyonosodik s nem fog idegenkedni az újjításoktól. Ugyszólván az anyatejjel szívja magába a kedvet a mezőgazdaság megtanulására; fogja szeretni azt a talajt, jól fogja művelni egész életén át, ápolni fogja azt hiven, mert szeretni fogja foglalkozását, érzéke lesz hozzá, ami most hiányzik.

Majd akkor a faiskolák is másképen fognak kinézni s a kis gazda nem vágja ki a nemes ojtványt ostornyélnék.

Nemzetiségek által lakott vidékeken pedig ez a legjobb, legbiztosabb és leggyorsabb *magyarosítási mód*. Az a kis gyermek munka közben, játszva, jobban elsajátítja a szerszámok, eszközök, állatok, növények stb. neveit; a tanítótól hallott kifejezések csak úgy ragadnak rá, jobban mint az iskolában, hol száraz, unalmas neki ez a dolog.

És épen azon szavakat, kifejezéseket tanulja itt meg, melyekre egész életében szüksége van, mert mindig ugyanazon

dologgal foglalkozik, s így ezek folyton eszében vannak, nem felejtheti el őket. Egyszerre csak azon veszi magát észre az a tót vagy román gyerek, hogy *magyar ember* lett belőle.

Adja Isten, hogy mielőbb így legyen!

f) A **tejszövetkezetek** legujabban egymásután létesülnek a kormány támogatásával.

Szorosan nem tartozik ugyan az előbb említett intézmények közé, mert *közvetlen* nem oktat, mivel azonban ösztönzi, sőt kényszeríti a szövetkezetben lévő gazdákat a tanulásra s így *közvetve* oktató hatásának kellene lenni, azért említem ezen intézmények keretében.

A tejszövetkezetek, daczára hogy gomba módra kezdenek létesülni, helyenkint szépen prosperálnak. A kis gazda minden hónapban hozzá jut egy-két garashoz, melyet azelőtt nélkülözött; ennek tehát csak örvendhetnénk, ha aggodalmaink nem volnának.

Ezen aggodalmaink egyike az, hogy végre is *túltermelés* állhat be, ha nem is 1—2 év múlva, hanem egy-két évtized múlva; mert igaz, hogy az emberiség szaporodik s így nagyobb vaj fogyasztásra számíthatunk, hanem fejlődik az állattenyésztés is, s így szaporodni fog a tejszövetkezetek száma is s ezek aztán oly sok vajat produkálnak, hogy több lesz a fóka, mint az ember, olcsó lesz a vaj, s egymásután bukni fognak a tejszövetkezetek, mi által ott vesz a befektetés, s ami ennél nagyobb baj, visszahatása lesz ennek a gazdaságokra, melyek tejjgazdaságokra rendezkedtek be.

Már is van több ilyen feloszolni szándékozó tejszövetkezet, alig 2 évi fennállás után.

Azt hiszem azonban, hogy a hol hozzá értő, élelmes emberek vannak a szövetkezet élén, ezek egy könnyen nem adják be derekukat. Mind az által itt is igyekezzenek a gazdák minél több tejet szállítani, mert ezzel nem csak jövedelmüket fokozzák, hanem ha kényszerlünének olcsóbban adni a tejet a szövetkezetnek, még akkor is legyen rajta hasznuk.

Nem is annyira tehát a tejszövetkezetek ellen lehetnek aggályaink, mint inkább ez utóbbiak ellen, hogy tudniillik nem

tudunk a helyzet jobb kihasználására törekedni, mert nem ért hozzá a kis- és közép gazda.

A tejszövetkezeteket csak létesítjük, a termelők azonban magukra vannak hagyva az ósdi szokásokkal. Nincs az a kis- és közép gazda — akik tagjai ezen tejszövetkezeteknek — kitanítva arra, hogy mily fajtájú teheneket, s abban is mily egyedeket tartson, hogyan ismerje fel a jó tejelő képességet, vagy miként fejlessze azt, miként takarmányozza tehenét, hogy a lehető legolcsóbb takarmányozás mellett, a lehető legtöbb tejet adja? stb. stb.

Igaz, hogy a legbárgyubb kis gazda is magától csak hamar rájön, miszerint kevés tejet ad a »Riská«, vagy »vizes«, hig a teje, de nem tud magán segíteni másképp csak eladással. Az eladásra pedig, ha nem akarja mézszárosnak potomáron elkótyavetyélni, néha 2—3 hónapig kell várnia, akkor is kérdés, eltudja-e adni? vagy jó tejelőt vesz-e? ha nem tudja a jó tejelőséget felismerni.

Meglehet, hogy ő meg van elégedve a tehenével, de kérdés, hogy mi meg volnánk-e?

Hátha ugyanazon takarmány mennyiség mellett, de helyesebb beosztás, vagy előkészítéssel úgy mennyi- mint minőségileg fokozhatná a tejhozamot?

De ha ő nem ért hozzá, s nincs senki, ki őt erre tanítsa, vagy akihez ő is fordulhatna oktatásért. Talán, ha csak 10 kr. ára póttakarmányt ad, az behoz neki 15—16 kr. ára tejet s ez egész éven át számítva, az egész család csizmapénzét megtéríti.

Figyeljük csak meg azt a kis gazdát, mikor az takarmányoz. Órák hosszáig ott áll a tehene farkánál, a míg az eszik, minden félre esett szálát vigyázva vissza tesz a jászolyba; úgy szólván a szájából eteti, takarékoskodik azzal a takarmánnyal, úgy, hogy már jobban nem lehet, s mégis mennyit veszteget el! Mert nem ért hozzá.

Ha értene a takarmány előkészítése, s keveréséhez, nagyobb eredményeket érne el. Nem mondom én, hogy táparányokat tudjon az a kis gazda kiszámítani, erre neki szüksége nincs; hanem ha lesz *gazdasági felügyelő*, ki őt a fentebb

említett hiányokra kitanítja, bizony annak a fáradsága nem vesz kárba s csupán ezen a tejen hozhat be minden évben annak a kis gazdának a zsebébe egypár forintot.

Annak az is nagy pénz!

Végig futottunk ezekben a kormány azon intézkedéseiben, melyek által a mezőgazdaságot fejleszteni s annak tudományát általánosítani törekszik. Midőn ezeket bonczkés alá vettem, nem mulaszthatom el megjegyezni — nehogy jó szándékomban félreértve legyek — hogy nem kicsinylem én ezeket, sem pedig értékükből levonni nem akarok, mert hálával tartozunk ezért is földmivelésügyi kormányunknak, s ha ezeket sem teszi, mezőgazdaságunk állapota még rosszabb volna.

Elismerem tehát a jó akaratot; elismerem, hogy ezen intézmények jók, felállításuk bölcs intézkedést képez, kifogásom tehát nem is ez irányban nyilvánítom, hanem *kevésnek tartom a mezőgazdaságnál, mint fő megélhetési forrásunknál.*

Ha pedig ugyanazon költséggel jobbat tehetünk, mely e mellett még gyorsabb s általános hatású, miért ne tennők? Tenni pedig valamit kell. Az elmondottakban végig néztük gazdaságainkat, a legkisebbtől föl a nagy gazdaságokig, s mindenütt láttunk beteges állapotot, melyet mindenütt egy ok hoz létre. Megismertük tehát a baj létrehozóját, könnyen feltehetjük a gyógyszert is.

A gyógyszert pedig nemcsak megtalálni, hanem alkalmazni is kell, hogy a betegség káros következményei megszűnjenek. Hadd muljon el ezen elszomorító kép, melynek továbbra is fenállani *nem szabad*, ha mezőgazdaságunkkal helyet akarunk magunknak szorítani a haladó államok sorában.

Beteg testtel pedig nem haladni, hanem még megállni sem bírunk közöttük, mert gyenge a lábunk. Népeiségünk szaporodik, igényeink fokozódnak, kiadásaink minden téren

folyton nagyobbodnak, ezek ellensúlyozására tehát nagyobb jövedelemről is kell gondoskodni.

Alapunk pedig van, melyhez e tekintetben fordulhatunk. Van kitűnő talajunk, mely sok kincset rejt magába, csak tudjuk azt kiaknázni. Első sorban tehát ennél kell a jövedelem fokozására törekednünk, ezt kell a haladás magasabb nivójára emelni, akkor magától jön a többi.

Ez nagyon természetes is; mert miért nincs nagyobb gyári iparunk, miért nincs nagyobb kereskedelmünk? mivel nem bírjuk. Ha többet s jobbat fog előállítani az a mezőgazdaság, akkor majd fellendül az ipar s kereskedelem is, mert lesz több feldolgozni s szállítani való, s természetesen lesz több pénzünk is, és így saját erőnkkel bírjuk ezeket fejleszteni, nem szorulunk idegen pénzre; kezeink között marad a haszon, tudjuk foglalkoztatni minden munkás emberünket, megszűnik a kivándorlás, lesz mindenkinek kenyere, s így eltűnik a mezőgazdasági válság ijesztő réme is, és megoldjuk a szocializmus kérdését is. Ha van a gazdának kenyere és pénze, akkor van mindenkinek.

Mіндеzt pedig szépen elérhetjük, ha mezőgazdasági tudományunkat és annak fokozatos fejlődését általánosítjuk és terjesztjük oly formán, hogy az a lehető legrövidebb idő alatt eljusson a legsalsóbb rétegekbe is és érvényre jusson a legkisebb gazda háztartásában és gazdaságában is.

Dehát hogyan érhetjük ezt el?

Ezt akarom most itt elmondani.

II. RÉSZ.

Gazdasági felügyelők.

Az előbből elmondottakban láttuk, hogy mit tesz kormányunk a mezőgazdaság fejlesztésére és e tudomány terjesztésére, s ezekből láttuk, hogy földmivelésügyi Miniszterünk minden módot és alkalmat megragad, hogy e téren haladást létesítsen s valóban megérdemli a magyar gazdától a már is hangoztatott »édes apánk« elismerő és dicsérő elnevezést, minél fogva hiszem, hogy a gazdasági felügyelői intézménytől sem fog idegenkedni. Elismeri, hogy ez a legrövidebb és legbiztosabb út, melyen e tudomány minden vívmánya eljuthat a legkisebb gazdáig is és ott érvényesülhet.

Én azt hiszem, hogy a czime is azért »földmivelésügyi«, mert a földnek a művelésére kell nagyobb súlyt fektetnie, ezzel kell behatóbban foglalkoznia, mint a gazdaság mellékágaival.

Igaz, hogy: »Nem csak kenyérrel él az ember...« mondá isteni Megváltónk is; mi is csupán földmivelésből nem élhetünk meg, hanem utána kell lennünk azon mellékágaknak is, — azon »igék«-nek is — melyek a földmivelés mellett kell, hogy legyenek, mert ennek részint folyamányai, részint kiegészítő részei s ezek ismerete és fejlettebb foka mellett na-

gyobb szakértelemmel foglalkozhatunk a földmiveléssel; de mégis csak fő a föld, ez a »kenyér«, a többi az »ige«.

Ha létünket egy szekérnek tekintjük, melyen a korral haladunk, akkor arra a meggyőződésre jutunk, hogy ezen szekér legfontosabb részeit t. i. a kerekeket és tengelyt képezi a mezőgazdaság, mert ez tartja az egész szekeret, ezen nyugszik a teher; a szekér mellékes részeit pedig képezik a mezőgazdaság mellékágai. A szekér mellékes részeinek is jóknak kell lenni, mert különben nem jól megy a szekér; de viszont, ha csak az oldalai, lőcsei vannak jó karban s tengelye, kerekei rosszak, bizony nem messze megyünk azzal a szekérral, s nem is terhelhetjük meg, mert összeroskad s akkor eltörik az új oldal s új lőcs is.

Ha mi azonban állami és nemzeti létünk szekerét vizsgáljuk, azt látjuk, hogy azon épen a tengelyek és kerekek vannak a legrosszabb állapotban.

Egy lőcsöt, vagy oldalt csak meg-meg ujjítunk, a kerekeit, tengelyeit azonban nem reperáljuk, vagy csak nagy ritkán teszünk bele egy-egy küllőt, ütünk bele egy szöveget, hogy a »ráf« le ne essék s valahogyan összetartsuk, de meg nem ujjítjuk.

A legfontosabb részhez vagyunk a legmostohábbak, pedig ha ez felmondja a szolgálatot, az egész szekér hasznavehetlenné válik s akkor sokba kerül a megjavítása.

Igy vagyunk mi is; vigyázunk, felügyelünk mindenre, mert van: tanfelügyelőnk (671 ezer korona évi költséggel) állattenyésztési felügyelőnk, erdészeti felügyelőnk, anyakönyvi-, tűz-, szőlőszeti-, borászati-, selyem- és baromfi tenyésztési-, tejgazdasági-, faiskola-, halászati-, ipari stb. stb. felügyelőnk, csak legkevesebbet törődünk a legfontosabbal, a legfőbb megélhetési tényezőnkkel, a földmiveléssel, a mezőgazdasággal; erre nem ügyelünk fel, mert nincs *mezőgazdasági felügyelőnk*.

Ha mindent dajkálunk és ápolunk, ápoljuk ezt is jobban, fordítsunk rá több gondot, hiszen előbből láttuk, hogy nagy szüksége van erre mezőgazdaságunknak; bizony Isten megtéríti a fáradságot.

Gazdaságunk területén van egy forrás, mely tiszta, üdítő vizet szolgáltat; ugy-e hogy ápoljuk azt, nem kimélünk sem

fáradságot, sem költséget, megnagyobbítjuk, kikövezzük, kútnak csináljuk, hogy több üdítővizet adjon, mert szükségünk van erre. Ilyen forrás állami életünk mezején a mezőgazdaság, nagy szükségünk van erre. Csináljunk mi is e forrásból kutat, hadd adjon több üdítő italt. E munkát pedig legjobban elvégzik a gazdasági felügyelők.

Kik ezek a gazdasági felügyelők?

Tulajdonképpen az elnevezésben már benne van, hogy kik, s mi a kötelességük. Közelebbi definiálásuk pedig az, hogy úgy elméletileg, mint gyakorlatilag kitűnően képzett, kötelességüket lelkiismeretesen teljesítő s elismert jó gazdák, kik közvetlen érintkeznek a néppel, mindig a kis és közép gazdák között mozognak, látják azok helytelen gazdálkodását, figyelmeztetik s oktatják őket a jó gazdálkodásra s akikhez ezek is bármikor bizalommal fordulhatnak tanácsért s oktatásért.

Ehhez hasonló intézménye a földmivelésügyi kormánynak a boldogult Egán Ede (áldott legyen még a pora is!) által megkezdett ruthén actió. Ugy-e bár ez helyes és bevált? Miért ne lehetne ehhez hasonló intézményt általánosítani és állandó szervezetű intézménynyé tenni?

Lássuk most közelebbről a gazd. felügyelői intézmény szervezetét, a felügyelők működési területét, kötelességeit, jogait, hatáskörét stb. s tegyünk egy kis számítást, vajjon mennyibe kerülne ezen intézmény létesítése.

A gazdasági felügyelők szervezete. Nézetem szerint leg-helyesebb lenne közigazgatási járások szerint osztani be oly formán, hogy minden szolgabírói járásban volna egy; nagyobb járásokból kettőben lenne három felügyelő. Szóval oly nagy legyen a kerülete, hogy azt meghatározott időben nemcsak bejárni képes legyen, hanem a népet meg is ismerhesse s tudjon a kerületében minden fontosabb mozzanatról. Hogy tehát kötelességét pontosan teljesíthesse, különös tekintettel kell lenni kerületének nagyságára, mely egy ember erejének és idejének megfelelő legyen s azért inkább egy-kettővel több felügyelő legyen. De tekintettel kell lenni arra is, hogy időt rabló irodai munkákkal ne legyen tulterhelve, s ne az irodából intézkedjék,

hanem minél többet lehessen kerületében a gazdák között, *hogy azokat gyakorlati alapon oktassa s vezesse.*

A gazdasági felügyelők felett áll (például megyénként, vagy a kisebbekből két megyénként) *a gazdasági főfelügyelő*, ki a kerületi felügyelők működését ellenőrzi, azok jelentéseit átveszi, javaslataikat összegyűjti, melyekből egy javaslatot készít. A gazdasági főfelügyelő látja el a megyékben a *közgazdasági előadó tisztjét*, ezért a közigazgatási bizottsági üléseken s a megyei gyűléseken előterjesztéseket s javaslatokat tesz. A kerületében lévő gazdasági egyleteknek hivatalból tagja legyen.

A kerületi felügyelőktől nyert jelentések alapján közvetlen a földmivelésügyi miniszteriummal érintkezik, oda terjeszti fel a javaslatokat s adja be az időszaki gazd. tudósításokat. Feleslegessé válnak tehát majd a mostani *gazdasági tudósítók* s így ez alapon a miniszterium is megbízhatóbb és hitelesebb adatokhoz fog jutni. Valamint a felügyelők útján a gazdasági statisztikai adatokat összegyűjti s ő terjeszti fel. Ekkor már hű képét fogjuk látni gazdaságaink s egész mezőgazdaságunk állapotának, mert ezek a valódi tényállást fogják feltüntetni, mivel az a kerületi felügyelő mindenről bir tudomással s kötelessége lesz utána járni, hogy hiteles adatokat gyűjtsön össze. A mostani mezőgazdasági statisztikának nem hihetünk, mert azok a község házában vagy jegyzői irodában csak *»hasból gyártattak«*. Látva ezen gyári munkát, sokszor mérgelődtem, hogy miként hintünk port a saját szemünkbe.

Már csak az *igaz* statisztika is meg fogja érni a gazdasági felügyelőkre fordított költséget, annyit tanulhatunk belőle.

Kötelessége a gazdasági felügyelőnek kell, hogy kiterjedjen úgy az egész mezőgazdaságra, mint annak egyes mellékágaira s kivétel nélkül minden magyar gazdára, akár kis gazda, akár nagybirtokos legyen az.

Mindenesetre működésének más hatásköre van a birtok nagysága szerint, mert másként kell eljárnia és oktatni a kis gazdánál s másként a nagy birtokosnál

Lássuk mit csinál a kis- és kisközép gazdáknál.

Kerületét tartozik pl. minden két hóban egyszer községről-községre bejárni; érkezésének idejét előre tudatva, akkorra

a gazdákat minél nagyobb számban összegyűjti vagy berendeli s nekik az aktuális dolgokról, folyó munkákról előadást tart. Ily útjában be-benéz Pál vagy János gazda portájára, tanácscsal látja el arra nézve, ami ott hiányzik s nem kellene hiányozni; benéz istállójába, sertés- és baromfi óljába, végig megy az udvaron, megnéz mindent, megismeri a gazda állatait, baromfiat, azok tenyésztése, nevelése, takarmányozása, hizlalása, értékesítése felől ott helyben egypár szóval kioktatja, építkezésre, trágyatelep készítésre, az ólak czélszerű elhelyezésére és berendezésére felhívja figyelmét stb. stb.

Ez nem kerül fáradságba, futólag egypár szóval elvégzi s mégis mily sokat ér az; megtisztelve érzi magát az a kis gazda, hogy eljött a felügyelő az ő portájára, köszönettel veszi tanácsát s azt követni is fogja.

Más alkalommal másik gazdához néz be, s így lassan sorba járja a gazdákat, de ugyanakkor megnézi, hogy az előbbről meglátogatott gazdák tettek-e valamit úgy, mint ő tanácsolta?

Ily eljárás mellett csakhamar otthonos lesz kerületében, megismeri népét, azok viszonyait, anyagi helyzetét, szokásait stb. s ezek helyes és bő ismerete mellett sokkal könnyebb munkája lesz azok baján segíthetni.

A kis gazdák is csakhamar látni fogják a jóakaratot s ha tudják, hogy ez pénzőkbe nem kerül, nemcsak felkeresni, hanem ostromolni fogják azt a felügyelőt tanácsért. Ez pedig már is jó jel lesz, ha a tanulás és haladás vágya oly nagy erőt vesz rajtuk.

Körútjai alkalmával a határban amit lát, valami helytelen munkát, ott megáll s az illető gazdát mindjárt ott figyelmezteti helytelenségére s megmutatja neki a helyes utat.

Ha kerületét jól kiismerte, vagyis ismerős már a talaj, égalji, munkás, pénz stb. viszonyokkal, akkor ajánl a talajnak megfelelő növényt, azt beszerezteteti, művelési módjával a népet megismerteti, úgyszintén a vidéknek megfelelő állatokat ajánlhat, s annak beszerzési helyét tudatja stb.

Felolvasásaiban, előadásaiban mindenre részletesebben terjeszkedhetik ki, mint a vándortanár, épen azért a tárgyát

felosztva mindent bőven felölelhet magyarázatába. Egy alkalommal pl. csak az ekéről s szántásról beszél, más alkalommal csak a vetésről s a vetések ápolásáról; vagy ismét csak a mesterséges takarmányokról, stb. s így elmondhat minden aprólékosnak látszó dolgot, amire a népnek pedig nagy szüksége van.

Előadásait természetesen oly időben tartsa, amikor a gazda elmehet azokat meghallgatni. Ezen előadásairól naplót tartozik vezetni, melybe röviden beírja, hogy mely községben miről beszélt. Ez neki is kell tájékozásul, de esetleges változásnál utódja is fogja tudni, hogy hol folytassa.

Az oktatásnak főképen gyakorlati alapon kell haladni, mert így az a kis gazda is jobban megérti s nem is felejtí el oly könnyen, azért az előadásain elmondottakat ha lehet azonnal, vagy amint arra alkalom nyílik, gyakorlatilag is bemutassa.

Évente legalább egyszer, egypár, vagy minél több gazdát magához véve, alkalmas időben bejárja velök a határ azon részét, melynek átnézését szükségesnek tartja. Itt adhatja meg nekik mindenre a kellő oktatást, mert kint a helyszínén láthatja meg, miben vannak hátra, mire nézve kell őket oktatni. Későbbi esetekben ilyenkor meggyőződhetik, vajjon nem-e hányt a falra borsót? ha rosztat lát, az illető parcella tulajdonosát figyelmezteti, sőt kényszeríti a jobb munkára, vagy hanyagsága pótlására. Hivatkozik előadásaira, megmutathatja amiről beszélt, megmagyarázza mit tart jónak vagy nem jónak.

Mennyit tanul ilyenkor az a kis gazda! Egy ilyen séta többet ér husz előadásnál, annál inkább, mert nagy előnye ezeknek, hogy a helyszínén minden kis rögre, minden aprólékos dologra felhívhatja a gazdák figyelmét s tulajdonképen ott látja, hogy miről beszéljen. Ha valami dolog hosszabb magyarázatot igényel, vagy általánosan kell róla beszélni, feljegyzi magának s a legközelebbi előadáson beszél róla.

Ha lát vizenyős, mocsaras helyeket, ezek lecsapolására, hasznossá tételére, s annak talán mérnök nélküli kivitelére a helyszínén megadja az útmutatást. Kopár területek befásítását — különösen eleinte, ha a szükség úgy hozná magával —

kényszer útján is eszközölteti. Nagyon fontos dolog ez, különösen ott, hol a népnek nincs erdeje; magától pedig a nép ezt kevés helyen eszközli.

Látni a határban részint a község, részint egyesek birtokában kisebb-nagyobb területeket parlagon heverni, melyek csak a gyomok tanyái és terjesztői, s eddig nem tettek velök semmit. Ezek hasznosítására is megadja az útmutatást; sok pénz folyhat be ez után is.

Nagy előnye még ezen határjárásoknak, hogy így sétálva, diskurálva a nép közlékenyebb, bizalmasan elbeszéli minden buját-baját, s a mellett, hogy kinek-kinek megfelelő felvilágosítást adhat az a felügyelő, jobban kiismeri a nép természetét, észjárását, szokásait, megtudja anyagi viszonyait, melyekből kifolyólag a *hitelügy* terén is sok hasznos felvilágosítást adhat, sőt azt elő is mozdíthatja, miáltal sok zaklatástól, zsarolástól, *büzaelöllegtől* s korcsmai hiteltől óvhatja s mentheti meg azt a tudatlan kis gazdát.

Kötelessége és figyeleme kell, hogy kiterjedjen a *bérletekre is, azért haszonbéri szerződés csakis a felügyelő közbejöttével, vagy jelenlétében legyen megköthető*, annál inkább, mert az ő kerületében lévén az ügylet tárgya, neki a gazdaságot befolyásoló minden körülményt ismernie kell, e mellett mint szakember úgy a birtokos, mint bérlőnek adhat sok jó tanácsot, s elejét vesszük ezzel sok birtokos vagy bérlő károsodásának s megszűnnek az előbbiről már említett nevetséges bérleti szerződések.

A czukorrépa termelési költsévek csakis a felügyelő közbejöttével legyenek köthetők.

Bizony sok kis gazdát ránthat ki a czukorrépa ügynök urak karmai közül s teszi nekik hasznothajtvá a czukorrépa termelést, mert a termeléssel, illetve műveléssel is megismerteti őket. Különös is az, hogy míg egy hozzáértő gazda 95—98 krt is kap és 60% szeletet, azt a kis gazdát pedig berántják szelet nélkül 60 krért. Hát még a mázsálásnál mennyi levonást csinálnak! És ily eljárások ellen senkisésem védi azt a tudatlan kis gazdát.

Szóval úton-útfélen tanítja és főképen gyakorlati alapon tanítja, s merem állítani, hogy ily alapon 2—3 év alatt a kis gazdák jövedelmét 50—100%-al emelhetjük.

A működése a kis közép gazdáknál is ugyanaz, mivel ezek gazdasági rendszere ugyanaz, mint a kis gazdáké.

A gazdasági felügyelőnek kötelessége a gyermekek gazdasági oktatásánál is közreműködni. Körútjai alkalmával az iskolát is kötelessége meglátogatni, mert gazdasági szempontból a tanító neki alárendeltje, annak gazdasági tanítását ellenőrzi s az iskolához csatolt gazdaság vezetésére az utmutatást neki megadja, a gazdaságról vezetett számadást tőle átveszi s a főfelügyelőnek felterjeszti.

Ezen terület — mint már a gazdasági ismétlő-iskolánál is említettem — ne csak a *kísérleti tér* jellegét viselje magán, hanem kell, hogy egész rendes kis gazdaságot képezzen, melyen az ottani vidéknek megfelelő minden növény termeltessek, s annak művelése gyakorlati úton bemutattassék; így aztán a tanulók, kik a munkát végzik, azt alaposan megtanulják, de a községbeli gazdák is látják ezt, ők is tanulnak belőle. Ezen területen mutatja be a felügyelő az esetleg ott meghonosítandó új növénytermelését és művelését is.

Azon tanító, ki még bővebben nem tanulta a képezdében a mezőgazdaságtant, köteles a gazdasági felügyelő oktatását elfogadni s a kezelése alatti gazdaságban is mindent annak rendelkezése szerint tétetni.

A kis gazda fiai itt tehát jó alapot nyernek; a talaj előkészítetik s a vetőmag elvettetik, mely a jó talajban csakhamar csirázásnak indul és a gazdasági felügyelő további vezetése mellett, terebélyes fává nőheti ki magát.

Nem szabad tehát az iskolai vagy gazd. ismétlő-iskolai oktatást véglegesnek tekintenünk, mert ha ezután magára hagyjuk a kis gazdát, visszaesik régi szokásaiba s mi sisifusi munkát végeztünk. Hanem amint kikerült a gazdasági ismétlő-iskolából, átveszi őt a gazdasági felügyelő, az vezeti tovább a megkezdett jó úton, s nem engedi elbukni, mert ha valamelyiknél visszaesést, vagy hanyagságot lát, rögtön figyelmezteti s emlékébe idézi, hogy mit is tanult erről vagy arról?

E mellett az a felügyelő megismerteti őtet a gazdasági tudomány legujabb vívmányaival, melyek az ő gazdaságában is hasznosíthatók, s így azon helyes újítások, melyek jelenleg talán csak évtizedek múlva, vagy egyáltalában nem jutottak le a kis gazdáig, most a gazdasági felügyelők útján ott azonnal érvényesíthetők, hadd boldoguljanak általa a kis gazdák is

Az így nevelt és vezetett nemzedék elfogadja az oktatást, háládatos lesz a jó tanácsért, azt alkalmazza is az ő háztartásában s akkor nem fogunk oly árva, elhagyatott gazdaságokat látni, mint a minőkön — fájdalom — most gyakran kell szomorkodnunk.

A gazdasági felügyelő hatásköre, mint emlitém, kiterjedjen a nagy közép s a nagy birtokokra is. Joga legyen ezek konyhájára is benézni, vajjon mit főznek ott? Ismerjük be, hogy a nagy gazdaságoknál is van sok kifogásolni való, mert hiszen sok nagy gazdaság van, a melyik nem jövedelmet produkál, hanem ráfizet.

Ha szakember vezeti is azt a nagy gazdaságot, annak a munkájába is beszólhat egy tapasztaltabb szakember.

Az a gazdasági felügyelő sokfelé megfordul, sokat lát s így sok jó tanácsot adhat a nagyobb birtoknak is, a rendszer, vagy üzemben. E mellett, mivel sokfelé megfordul, tudja, hogy hol mi van eladó, vagy mire van szükség s így közvetíthet, illetve ajánlhat jó vetőmagot, tenyészállatot; vagy ajánlhat jó gazdatisztet, vagy gazdatisztnek helyet, stb. stb. s azt hiszem ily szívességeket minden birtokos csak köszönettel fogadhat.

A gazdasági felügyelő jogai. Az elmondottakban láttuk, hogy a gazdasági felügyelő kötelességei elég dolgot adnak neki, különösen, ha azokat lelkiismeretesen akarja teljesíteni; működési köre is elég szép és sok oldalú, s ha tevékeny ember, bizony nagy hasznára lesz a mezőgazdaságnak s kedves hazánknak is.

Hogy azonban ennek meg felelhessen, nem elég csak működési kört adni neki s kötelességekkel megterhelni, hanem hatásköre oly *jogokkal* is birjon, melyek segítségével ezeket

keresztül vihesse, hogy ne csak parancsolhasson, hanem parancsainak érvényt is szerezhessen.

Ilyenek például: kopár területek befásítását záros határidő alatt elrendelheti; ha ismételt felhívásának sem tesznek eleget, akkor legyen joga azt a tulajdonos költségére eszközöltetni.

Épen így a mocsáros, vizenyős területekkel is. Eleinte talán dörmögnének a birtokosok, de később még örülnének is neki.

Továbbá azon közép birtokosok, kik nem végeztek szakintézetet, s ők kezelik birtokaikat, továbbá a nem szakképzett bérlők, kell, hogy a gazdasági felügyelők különös figyelmé alatt álljanak; s az előbbieket, ha a birtok nagysága megbirja, s többszöri figyelmeztetés és oktatás dacára másként nem boldogulnak, kényszeríthetők legyenek szakképzett ember által kezeltetni a birtokot; a bérlők pedig, ha végképen nem értenek hozzá, elmozdítottassanak a bérlettől; vagyis a tulajdonos kényszeríthető legyen másnak adni a birtokot, s a bérlet ilyenkor hivatalból felmondatik stb. stb. Egyszóval oly intézkedései, melyek szemmel láthatólag hasznot hozók, de részint az illető tudatlansága, részint indolenciája, folytán nem teljesíttetnek, a felügyelő javaslatára s a főfelügyelő hozzá járulásával a birtokos költségére megtétethetők legyenek akár kis gazda, akár nagy birtokos legyen az illető; lássa be, hogy neki az állam jót akar.

Nem megsértése ez a tulajdonjognak, hanem közgazdasági szempontból fontos s az államnak is érdeke, hogy a birtokos vagy bérlő ne kontárkodjék olyan mesterséggel, amihez nem ért, mert a kezén lévő birtok *nemzeti kincs*, azt elveszteni nem szabad, az egyértelmű a hazafiatlansággal; de a saját érdeke is azt kívánja, hogy tudjon abból a földből — észszel és tervszerűleg — annyi hasznot kihozni, amennyit csak lehet s így a sors által neki rendelt körülmények között a boldogulás lehető legmagasabb fokára jusson. Ha a maga jószántából nem akar boldogulni, hát akkor kényszer útján. Ha vagyonosak az egyes polgárok, akkor vagyonos az állam is!

A gazdasági felügyelői intézmény költsége nem is oly nagy, mint azt első pillanatra gondolnók.

Járásonkint egy felügyelőt számitsunk (meg lehet, hogy egy-kettővel több lesz) évi 3000 korona fizetés és 1000 korona utiátalánnyal = 4000 korona; továbbá a 63 megyéből többet lehet összevonni (pl. Bereg—Ung, ugyszintén Sopron—Moson, vagy Turócz—Liptó stb.) hogy két megyének legyen egy gazdasági főfelügyelője, s így körül-belül 50 főfelügyelőt számíthatunk 4000 korona fizetés s 1000 korona utiátalánnyal = 5000 korona. Ez tehát lesz 413 járásban gazdasági felügyelő á 4000 korona 1,652.000 korona
50 gazdasági főfelügyelő á 5000 korona 250.000 »
összesen 1,902.000 korona.

Igy ránézve a végösszegre, talán soknak látszik, hogy ismét ennyivel megterheljük az állami költségvetést. Hanem ebből nagyon sok jön leszámításba.

A gazdasági felügyelői intézmény felállításával, megszűnnek a most létező felügyelők, illetve beolvadnak s ők is gazdasági felügyelők lesznek; feleslegessé válnak pedig a vándortanárok, vándorelőadások, a létesített minta gazdaságok, megszűnik a gazdasági ismétlő-iskolákra fordított költség is, mely ez idő szerint 150 ezer korona; de ez alapon haladva, s ezen iskolák tovább fejlesztve négy-ötszörös, sőt több költséget is fognak követelni, mint azt már előbből láttuk, mert fog kelleni többet költeni rájuk; ha már megkezdjük, fejezzük is be, s így e célra nagyobb összeget kell számítani, mint a folyó évi, mert ezen összegnél megállapodni nem lehet.

S ha gazdasági felügyelők lesznek, akkor kevesebb dolga lesz a tanfelügyelőknek is s így ezek segéd-személyzete is apasztható; itt is megtakaríthatunk a 671 ezer koronából szép összeget.

A most fennálló, s a gazdasági tudomány terjesztésére fordított költségek pedig kitesznek az 1901. évi budget szerint, melyből az adatokat merítettem:

	korona
Állattenyésztési felügyelők intézménye	175500
Miniszteri megbízott a havasi gazdaságoknál s ennek személyzete	15000
Gazdasági vándorelőadások	38200

Szőlőszeti- s borászati felügyelők	117320
Néptanítók szőlőszeti póttanfolyama	20000
Méhészeti felügyelők, vándortanítók	37450
Halászati tanácsos, felügyelő stb.	16000
Gyümölcsészeti- s fatenyésztési felügyelők, vándor- tanítók	23920
Népkolai tanítók gazdasági póttanfolyama	50000
Téli gazdasági tanfolyamok s tanítások	96000
Mezőgazdasági statisztika adatainak gyűjtése	65734
Gazdasági tudósítók az ország határain belül	15000
Közgazdasági előadók a vármegyéknel	6000
Mintagazdaságokra	40000
Gazdasági ismétlő-iskolákra 1902. évre	150100
összesen	866224

Ha ehhez hozzáadjuk, a költségvetésből ki nem tudható napidij, utazási, irodai, világítási stb. stb. féle díjakat, — mivel ezek egy összegben vannak kimutatva egyéb járulékokkal — akkor a végösszeg jóval meghaladja az egy millió koronát. A folyó évre pedig mindegyikből jóval több van felvéve s így az 1,900.000 koronához már a jövő évben is alig kellene 4—5 százezer koronát pótolni, melyet még megbírnának vállaink a jobb és szebb jövő reményében. S azt hiszem, hogy ezen összeget a pénzügyminiszter úr is megadná a félre tett sok-sok millióból, ha szépen megkérjük, annál is inkább, mert ezt csak kölcsön adná, mivel busásan visszafizetődne ezen összeg az adókban, melyet a nép ezután pontosabban bírna fizetni. S így ő is nyerne s az ország is nyerne.

Nagyméltóságú Földmívelésügyi Miniszter Úr!
Kegyelmes Uram!

Javaslatomat magas figyelmébe bátorkodtam ajánlani; most ismételten kérem, kegyeskedjék ezt nagyra becsült figyel-

mére méltatni. Talán már sok, ismert, régi dolgot emlitek fel benne, de kellett ezt tennem, hogy a következetességet megtartsam. Van azonban benne új is, mely könnyen keresztül vihető s kedves hazánknak nagy hasznára válhatik. Ezen meggyőződésem vezetett szerény művem és eszmém leírásakor, más különben tollat sem vettem volna kezembe.

Kegyelmes Uram! Minden honpolgárnak kötelessége hazája boldogulására irányuló nagy munkában részt venni; én is ki akarom venni e részem jelen szerény művemmel, mert ennek megvalósítása csakis jó, csakis üdvös, nagyon üdvös lehet.

Ismerem hazánk népét a legutolsó zsellértől, ismerem mezőgazdaságunk állapotát a legkisebb gazdától, végig föl; látam és tudom, hogy hol s mi a hiba, és hosszas megfigyelés, beható tanulmányozás után mindig s mindenütt csak egy és ugyanazon hibát láttam, t. i. *nem értenek hozzá*.

Ezért kevés a jövedelem, ezért nincs kenyér, ezért van a sok panasz. Ha fognak hozzá érteni, több lesz a jövedelem, lesz kenyér, megszűnik a panasz.

Ezt pedig leggyorsabban, legolcsóbban, s legbiztosabban csakis a *gazdasági felügyelői intézmény* útján érhetjük el. Miután pedig ennek megvalósítása csakis Nagyméltóságodtól függ, azért bátorkodtam ezt magas figyelmébe ajánlani.

Egyszer már hadd szűnjön meg a panasz, hadd legyen boldog a magyar!

1851

TARTALOM.

Bevezetés	3
I. Rész: Gazdaságaink s azok gazdálkodási rendszere . . .	6
Kis- és közép gazdák	9
Kis gazdák	10
Papi- s kántortanítói birtokok	18
Kis közép gazdák	20
Nagy közép birtokosok	24
Saját kezelés alatti birtok	26
Tiszti kezelés alatti birtok	28
Bérgazdaságok	36
A gazdasági tudomány általánosítására irányuló intézmények	39
Földmives iskolák	39
Gazdasági egyesületek	40
Gazdasági tanácsadó bizottságok	41
Vándortanárok és előadások	41
Állattenyésztési felügyelők	44
Gazdasági ismétlő-iskolák és faiskolák	46
Tejszővetkezetek	54
II. Rész: Mezőgazdasági felügyelők	58

